

ԾՐԱԳԻՐ
ՀԱՅ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ
ՊԱՏՄՈՒԹՅԱՆ

891.99.09

Ծ-98

ՄԱՆԿԱՎԱՐԺԱԿԱՆ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏԻ ՀՐԱՏԱՐԱԿԶՈՒԹՅՈՒՆ

13 APR 2011

ՀԽՍՀ ՅԵՐԵՎԱՆԻ ՊԵՏԱԿԱՆ ՄԱՆԿԱՎԱՐԺԱԿԱՆ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏ

891.99.09 (48)

Ծ - 98 48

ԾՐԱԳԻՐ

ՀԱՅ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ

ՊԱՏՄՈՒԹՅԱՆ

ՄԱՆԿԱՎԱՐԺԱԿԱՆ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏԻ ՀՐԱՏԱՐԱԿԶՈՒԹՅՈՒՆ

Յ Ե Ր Ե Վ Ա Ն

1940

15 MAY 2013

63.925

1918
40

Հաստատված է
ՀԽՍՀ Լուսժողովոմի կողմից
11 փետրվարի 1940 թ.

ԾՐԱԳԻՐ

ՀԱՅ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՊԱՏՄՈՒԹՅԱՆ

I. Հին ժամանակներ

Ա. ՀԱՅ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՍԿԻԶՐԸ

Կարողություն և գրականությունը Հայաստանում
մինչև մ.թ.ա. 5-րդ դարը խաղաղության սեպուղի արձա-
նագրությունները: Պարսկական գիրը ու գրականու-
թյունը Հայաստանում: Հունա-հռոմեական ազդեցու-
թյուններ: Քրիստոնեական գրականությունը Հայաս-
տանում ամսի և հույն լեզուներով: Հայերեն գրակա-
նության գոյության խնդիրը՝ մինչև մ.թ.ա. 5-րդ դարը:

Հայաստանի քաղաքական վիճակը 4-րդ դարի
վերջում ու 5-րդ դարի սկզբում: Հայաստանի բաժա-
նումը Բյուզանդիայի և Պարսկաստանի միջև, այս
պես ժողովուրդների քաղաքականությունը: Հայաստանի
անկախության սպառնալուծությունը լուրջ վտանգը: Հայկա-
կան պետության նախաձեռնությունը դիր ու գրա-
կանություն ստեղծելու բնագավառում: հայոց գրի ու

դրականութեան նշանակութիւնը Հայաստանի անկախութեան պահպանման գործում: Գրեթէ դյուտը 3-րդ դարի սկզբում: Մերոպ Մաշտոցի կտաւած խոշոր աշխատանքը Պիտութեան դերն այդ գործում: Առաջին հայերէն գրքերը: Թարգմանութիւններ և ինքնուրուշ գրվածքներ. գրական ժանրերը՝ պատմա-գրութիւն, լեզուի և գրական բանաստեղծութիւն, գաղա-նաբանական, կրօնա-փիլիսոփայական գրվածքներ: Բրիտանական գաղանաքի և հին հունական փիլի-սոփայութեան հարաբերութեան հարցը: Յեղնիկ Կող-րացու «Յեղծ աղանդոց» գիրքը: Կորյունի «Պատմու-թիւն»-ը և Հովնան «Մանկութեան» «Ճանիւղը»:

Նոր ստեղծված գրականութեան լեզուն (գրա-րար): Հայ պատմագիրները վերադառնալիստական խոսքի ավանխոյր ներկայացուցիչները մինչև 10-րդ դարը:

Բ. ՀԱՅ ՄԱՍՏԱՎՐՈՒԹՅՈՒՆ 5—9-ՐԴ ԴԱՐԵՐՈՒՄ

1. ՅԴԱԹԱՆԳԵՂՈՍ (5-րդ դար)

Պատմագրութեանը վերադառնալիս հայոց հին գրական-նութեան հիմնական ժանրը Աղանդագիտութիւնն էր: «Հայ-յոց պատմութեան» հարցը բանաստեղծութեան մեջ: Աղանդագիտութեան «Պատմութեան» վերջին մասերը՝ Շրիտգրական լեզուներ, աշխարհիկ եպոսի հիման վրա գրված հատկանշներ (հատկապէս Տրդատի մա-սին) և այլն: Ժողովրդական բանաստեղծութեանց միացած եպոսներ և համեմատութիւններ: Աղա-նդագիտութեան մաս: Մասը Աղանդագիտութեան «Պատմու-թեան» լեզուները մասին:

2. ՓԱՎՍՏԱՍ ԲՅՈՒՉԱՆԿ (5-րդ դար)

Կենսագրական տեղեկութիւններ: Փավստոսի «Հայոց պատմութիւնը»: Հայաստանի քաղաքական անկախութեան և միասնութեան պաշտպանները՝ ա-ծարծուած այդ գործի մեջ: Վիպական գրվածքներ: Կոտայքի (Արշակ, Գնել և Փառանձեմ), «Ար-շակ, Վասակ և Ծապուհ», «Պապ և Մուշեղ» և այլն): Ժողովրդական բանաստեղծութեան ուժեղ ազդեցու-թիւնը Բյուզանդի վոճի վրա: Հայ ժողովրդի պարս-կական և հռոմեական բռնակալութեան դեմ մղած պայքարի պայքարի արտայայտութիւններն այդ գրվածքների մեջ: Հոգեվարականութեան դեմ ուղղված ժողովրդական յիշգրծանքի ոգնագործումը Փավստոսի կողմից (Յեղագիտ Հովնանու Յեպիսկոպոսի):

Փավստոսի «Պատմութիւն»-ը միջազգային կու-տակական արժեք: Փավստոսի «Պատմութեան» թիմաների մշակումները հայ նոր գրականութեան մեջ:

3. ՄՈՎՍԵՍ ԽՈՐԵՆԱՅԻ (5-րդ դար)

Կենսագրական տեղեկութիւններ: Խորենացին վերադառնալիս խոշորագույն պատմիչը և իր ժամանակի ամենակուլաւորական գրողը:

Խորենացին վերադառնալիս հայերէնի տնկալութեան և միասնութեան գաղափարների ջնք պաշտպան: Խորենացու ուժեղ քննադատական վերաբերմունքը դեպի թաղավորները, իշխաններն ու հոգեվարականու-թիւնը: Խորենացին և հունական կուլագործան: Նրա հայացքները պատմագրութեան մասին և պատմու-թեան վրէժի մեթոդը: Նրա վերաբերմունքը դեպի

ժողովրդական բանահյուսությունը: Նորենացու «Հայոց Պատմութեան» գլխի մասի ժողովրդական բանահյուսութեան հիման վրա գրելու հանգամանքը: նրա նկարագրութեանն էր և պատմելու վոճի վիպական բնույթը: Նորենացու «Պատմութեան» համաշխարհային արժեքը:

4. Յ Ե Ղ Ի Շ Ե (5-րդ դար)

Կենսագրական տեղեկութիւններ Յեղիշեյի մասին: Յեղիշեյի «Վարդանանց պատմութիւնը»: 5-րդ դարում Հայաստանի անկախութեան համար մղվող պայքարի գեղարվեստականութեան համնող նկարագիրը Յեղիշեյի «Պատմութեան» մեջ: Յեղիշեյի «Պատմութեան» նյութը՝ Վարդանանց պատմագրական պատկերացմը: Յեղիշեյի կրօնական հայացքները: Յեղիշեյի հայրենասիրութիւնը:

«Վարդանանց պատմութեան» գեղարվեստական առանձնահատկութիւնները. դեպքերի վիպական շարադրում, ռազմի տեսարանների փայլուն նկարագրութիւններ: Յեղիշեյի հորդաբույի լիրիկը, վոճի հոեաորական փայլը, պատմական առանձնավորութիւնների (Վարդանի, Վասակի, Հազկերտի և ուրիշների) գեղարվեստական կոնկրետացումը: Յեղիշեյի պատմութիւնն իբրև խոշոր կուլտուրական արժեք:

5. ՂԱԶԱՐ ՓԱՐՊԵՑԻ (5-րդ դար)

Կենսագրական տեղեկութիւններ Փարպեցու մասին, Փարպեցու գրած «Հայոց պատմութեան» բովանդակութիւնը: Գեղեցիկ նկարագրական եջեր

Փարպեցու «Պատմութեան» մեջ: Պարպեցու «Թուղթը»: Յեղիշեյի պատմութեան մեղակցումը Փարպեցու կողմից: Ինչն է գնահատել նախնային Փարպեցու «Թղթի» մեջ: Փարպեցու «Պատմութեան» գիտականութիւնը:

ՍԵՐԵՈՍ (7-րդ դար), ՄԱՄԻԿՈՆՅԱՆ (7-րդ դար), ՂԵՎՈՆԴ (8-րդ դար), ՀՈՒՀԱՆՆԵՍ ԴՐԱՍՏԱՆԱԿԵՐՏՑԻ (9-րդ դար), ԹՈՄԱ ԱՐԾՐՈՒՆԻ (9-րդ դար), ՅԵՎ ԱՅԼ ՊԱՏՄԻՋՆԵՐ

Տեղեկութիւններ 6—9-րդ դարերի պատմիչների կենսագրութեան և ապրած ժամանակաշրջանի մասին: Հայ պատմիչների գրվածքների կուլտուրական խոշոր արժեքը: Գեղարվեստական վիպական մասեր վերոհիշյալ պատմիչների գործերի մեջ: Հովհան Մամիկոնյանի «Տարոնի պատմութիւնը», ժողովրդական վեպի սյուժեն Մամիկոնյանի «Պատմութեան» մեջ: Արարների դեմ՝ հայ ժողովրդի մղած հերոսական պայքարի արտացոլումը Ղեվոնդի, Հովհ. Դրասխանակերտցու և Թոմա Արծրունու գրվածքներում: Գեղեցիկ պատկերավոր նկարագրութիւններ Թովմա Արծրունու և մյուս պատմիչների գործերում: Աշխարհաբարի տարրերի յերեմվան դալն այս պատմիչների գործերում:

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

1. Յեղիշեյ Կողբացի, «Յեղծ աղանդոց»:
2. Կարյուն, «Պատմութիւն»:
3. Հովհան Մամիկոնյանի, «Ծառք»:

... միայն միայն պատմութեան մասին պարզապէս ...

4. Ագաթանգեղոս, «Պատմութիւն հայոց», I մաս:
5. Փավստոս Բյուզանդ, «Պատմութիւն հայոց»:
(4-րդ դարութիւն):
6. Մովսես Խորենացի, «Պատմութիւն հայոց»:
(1-ին և 2-րդ գիրք):
7. Յեղիշե, «Պատմութիւն վարդանանց»:
8. Ղազար Փարփեցի, «Թուղթ»:
9. Հովհան Մամիկանյան, «Պատմութիւն Տարոնա»:

Գ. ՀԱՅՈՑ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ 10—13-ՐԴ ԴԱՐԵՐՈՒՄ

1. ԳՐԻԳՈՐ ՆԱՐԵԿԱՅԻ (10-րդ դար)

Հայ բանաստեղծութիւնը մինչեւ Գրիգոր Նարեկացին: Այդ բանաստեղծութիւն մեծ մասամբ յեկեղեցական արարողութիւն հետ կապված լինելու հանգամանքը: Շարականներ, Հեթանոսական ժամանակների հետ կապված աշխարհիկ պատկերների և եպիտոհների գոյութիւնը շարականների մեջ:

Կենսագրական տեղեկութիւններ Գրիգոր Նարեկացու մասին: Նարեկացու ապրած եպոխտ: Բարոտտունիների և Արծրունիների պետութիւնները: Քաղաքների զարգացումը: Գյուղացիական շարժումներ: Թոնգրակեցիների աղանդը, սրանց պայքարը ֆեոդալականութեան և յեկեղեցու դեմ: Այդ շարժումների պղծեցութիւնը գեղարվեստական գրականութիւն վրա: Գեղարվեստի հայ վերածնութեան շրջանի սկիզբը: Նարեկացու ստեղծագործութիւնները: Նարեկացին վորպես վերածնութեան շրջանի սկզբնավորող հայ գրականութեան մեջ:

Նարեկացու «Տաղերը», նրա թեմաները և մոտիվները: Ժողովրդական բանահյուսութեան լայն ոգ:

ստեղծութիւնը: Նարեկացու տաղերի՝ աշխարհիկ ստեղծագործութեան մոտենալը: (աշխարհիկ մոտիվների լայն ոգտագործումը նաեւ այդ եպոխտի ճարտարապետութեան մեջ: Աղթամարի վանքը և այլն): Նարեկացին վորպես միտիկ: «Մասայան վողբերչութեան» մեծ պոեմը: Նարեկացու միտիցիդը: վորպես ֆեոդալական կարգերից տնեցած դժգոհութեան արտահայտութիւն:

Նարեկացու պոետական բարձր կուլտուրան՝ բաղմաղան հափերի կիրառում, յերաժշտականութիւն, հարուստ և գունազեղ պաշտկերներ: Նարեկացու խոշոր դերը հայ բանաստեղծութեան զարգացման պատմութեան մեջ: Նրա ազդեցութիւնը հետագա դարերի վրա: Մտքը Նարեկացու մասին:

2. ՀՈՎՀԱՆՆԵՍ ՍԱՐԿԱՎԱԳ (12-րդ դար)

Հայաստանում ստեղծված իրադրութիւնը 12-րդ դարում Սելջուկների արշավանքից հետո: Վրաստանի ուժեղանալը և վրացական կուլտուրայի ծաղկումը (Ռուսթավելու եպոխտ): Կուլտուրական ոճիների ստեղծվելը Հայաստանի արևելքում (Հաղպատ, Սաւահին) և արեւմուտքում Կիլիկիայի հայկական պետութեան սահմաններում: Հովհաննէս Սարկավաղ իմաստասեր, կենսադրական տեղեկութիւններ: Հովհաննէս իմաստասերի գրվածքները, նրա «Բան առ ձապն», վոր կոչի սարիկ՝ պոեմը, պոեմի աշխարհիկ թեման և տրամբված եպիտոհական սկզբունքները: Խոստեանի գեղեցիկը բնութեան միջ և — տեսակետը: Հովհաննէս իմաստասերի դերը հայ վերածնութեան պատմութեան մեջ:

4. Ագաթանգեղոս, «Պատմութիւն հայոց», I մաս:
5. Փավստոս Բյուզանդ, «Պատմութիւն հայոց»:
(4-րդ դարութիւն):
6. Մովսէս Խորենացի, «Պատմութիւն հայոց»:
(1-ին և 2-րդ գիրք):
7. Յեղիշե, «Պատմութիւն վարդանանց»:
8. Ղազար Փարփեցի, «Թուղթ»:
9. Հովհան Մամիկանյան, «Պատմութիւն Տարօնա»:

Գ. ՀԱՅՈՑ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ 10—13-ՐԴ ԴԱՐԵՐՈՒՄ

1. ԳՐԻԳՈՐ ՆԱՐԵԿԱՅԻ (10-րդ դար)

Հայ բանաստեղծութիւնը մինչեւ Գրիգոր Նարեկացին: Այդ բանաստեղծութեան մեծ մասամբ յեկեղեցական արարողութեան հետ կապված լինելու հանգամանքը: Շարականներ: Հեթանոսական ժամանակների հետ կապված աշխարհիկ պատկերների և կյանքի տեսքերի գոյութիւնը շարականների մեջ:

Կենսագրական տեղեկութիւններ Գրիգոր Նարեկացու մասին: Նարեկացու ապրած կայրան: Բազրատունիների և Արծրունիների պետութիւնները: Բողոքները զարգացումը: Գյուղացեական շարժումներ: Թոնդրակեցիների աղանդը, սրանց պայքարը ֆեոդալականութեան և յեկեղեցու դեմ: Այդ շարժումների պայմանները: զեղարվեստական դրականութեան վրա: Գեղարվեստի հայ վերածնութեան շրջանի սկիզբը: Նարեկացու ստեղծագործութիւնները. Նարեկացին վերապես վերածնութեան շրջանի սկզբնավորողը հայ գրականութեան մեջ:

Նարեկացու «Տաղերը», նրա թեմաները և մոտիվները: Ժողովրդական բանահյուսութեան լայն ոգ-

տագործումը: Նարեկացու տաղերի՝ աշխարհիկ ստեղծագործութեան մտենալը (աշխարհիկ մոտիվների լայն ոգտագործումը նաև այդ եպոխայի ճարտարապետութեան մեջ. Աղթամարա վանքը և այլն): Նարեկացին վերապես միտախի. «Մասայան վաղբերդութեան» մեծ պոեմը: Նարեկացու միտախիզմը վերապես ֆեոդալական կարգերից տնեցած դժգոհութեան արտահայտութիւն:

Նարեկացու պոետական բարձր կուլտուրան՝ բազմազան չափերի կիրառում, յերաժշտականութիւն, հարուստ և գունագեղ պատկերներ: Նարեկացու խոշոր գերը հայ բանաստեղծութեան դարգացման պատմութեան մեջ: Նրա ազդեցութիւնը հետագա դրոյների վրա: Մտքը Նարեկացու մասին:

2. ՀՈՎՀԱՆՆԵՍ ՍԱՐԿԱՎԱԳ (12-րդ դար)

Հայաստանում ստեղծված իրադրութեանը 12-րդ դարում Սելջուկների արշավանքից հետո: Վրաստանի ուժեղանալը և վրացական կուլտուրայի ծաղկումը (Ռուսթամելու եպոխան): Կուլտուրական ոճախների ստեղծվելը Հայաստանի արեւելքում (Հաղպատ, Սանահին) և արեւմուտքում՝ Կիլիկիայի հայկական պետութեան սահմաններում: Հովհաննէս Սարկավաղ իմաստասեր, կենսագրական տեղեկութիւններ: Հովհաննէս իմաստասերի գրվածքները, նրա «Բան առ ձաղն», վեր կոչի սարկվա պոեմը, պոեմի աշխարհիկ թեման և տրամադրված կոթիտիկական սկզբունքները, իսկական գեղեցիկը բնութեան միջ և — տեսակարար: Հովհաննէս իմաստասերի գերը հայ վերածնութեան պատմութեան մեջ:

3. ՆԵՐՍԵՍ ՇՆՈՐՀԱԼԻ (12-րդ դար)

Կենսագրական տեղեկություններ Ներսես Շնորհալու մասին: Շնորհալու յեկեղեցական թեմատիկայով գրած բանաստեղծություններն ու պոեմները, դրանց բանաստեղծական ձևի միօրինակությունը: Շնորհալու «Հանելուկները» (առակները) և «Վողբ Եդեսիո» պոեմը, սրանց նշանակությունը հայ վերածնունդի ժամանակաշրջանի մեջ: Ժողովրդական հանելուկների ոգտագործումը Շնորհալու կողմից: «Վողբ Եդեսիո» ստեղծագործությունը վերաբերում է հայ գրականության մեջ առաջին ժամանակակից անցքեր պատկերող լիրո-եպիկական պոեմ: Պոեմի գեղարվեստական արժանիքները: Շնորհալու հայրենասիրությունը:

Շնորհալու խոշոր դերը հայ գրականության պատմության մեջ:

4. ՄԽԻԹՍԻ ԳՈՇ (12-րդ դար)

Կենսագրական տեղեկություններ: Գոշի «Առակք»-ը: Առակները Հայաստանում մինչև Գոշը: Ժողովրդական բանահյուսության լայն ոգտագործումը: Գոշի աշխարհայացքը: Քաղաքների բնակչության դանազան խավերի կյանքի և ֆեոդալականության ներսում յեղած դասակարգային պայքարի արտացոլումը Գոշի առակներում: Գոշի առակների գեղարվեստական արժանիքները: Գոշի «Դատաստանագիրքը» և նրա պատմական արժեքը:

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

1. Գ. Նարեկացի, «Տաղեր», «Մատյան վողբեր-գության»:
2. Հ. Սարկավագ, «Բան առ ձախն», վոք կոչի սարիկ»:
3. Ն. Շնորհալի, «Բանք չափաւ», «Վողբ Յեդեսիո»:
4. Մ. Գոշ, «Առակք»:

Դ. ՀԱՅ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ 13—16-ՐԴ ԴՍՐԵՐՈՒՄ

13-րդ դարից սկսած գրական լեզուն փոխարինվում է միջին հայերենով: Յեկեղեցական բանաստեղծության նվազումը և լճացումը: Առակախոսություն, նովելների և աշխարհիկ լիրիկայի զարգացումը: Հայաստանի արևելքի և արևմուտքի քաղաքական վիճակը թաթարների տիրապետության շրջանում: Արևելքում՝ տնտեսության քայքայում և կուլտուրական ոջախների ավերում, արևմուտքում՝ Կրիկիայում տնտեսական և կուլտուրական կյանքի աշխուժացում: Հայ վերածնունդի յեղծարարը շրջանն ու այդ շրջանում ստեղծված համաշխարհային կուլտուրական արժեքները: Վ. Բրյուսովը միջնադարյան հայ պոեզիայի մասին: Նկարչության (մանրանկարչություն) և ճարտարապետության դարգանավը աշխարհիկ զբաղանքության հետ միասին: Այդ զբաղանքության հակասխալաստիկական բնույթը և լավատեսական կենսահայեցողությունը: Համաշխարհային գրականության ազդեցությունների խնդիրը միջին դարերի հայ գրականության վրա (հնդկական, պարսկական, բյուզանդական, յեբրայական և այլն):

1. ՎԱՐԴԱՆ ԱՅԳԵԿՅԻ (13-րդ դար)

Կենսագրական տեղեկություններ Այգեկցու մասին: Նրա ապրած եսութան: Այգեկցին և Մխիթար Գոշը: Այգեկցուն վերադրված առակների, նովելների և անեկդոտների ժողովածուները: Վարդանի հեղինակության հարցը և չափը: Առակների, նովելների մեծ մասի հայ ժողովրդական ստեղծագործություն լինելը: Յեզուպոսի և «Ֆրիդուրգի» առակների թարգմանությունները, դրանց խառնվելը Այգեկցու առակների հետ: Առակների, նովելների և անեկդոտների ֆնոլալ իշխանավորների և կղերականության ու յեկեղեցու գեմ ուղղված սատարան: Առակների և միջնադարյան ալճակ կրականության մյուս նմուշների դեղարվեստական արժեքը: Առակների թեմաների ոգտագործումը հայ նոր գրողների կողմից (Աբովյան, Թումանյան և ուրիշները): Այգեկցու առակների տեղը համաշխարհային առակախոսության և նովելիստական գրական նության մեջ: Մասի խոշոր ծառայությունը Այգեկցու առակների ուսումնասիրության և հրատարակության գործում:

2. ՖՐԻԿ (13-րդ դար)

Կենսագրական փաստեր Ֆրիկի մասին: Ֆրիկը վորպես աշխարհիկ բանաստեղծության առաջին խոշոր ներկայացուցիչներից մեկը: Մոնղոլների արապետության շրջանի հայ աշխատավորության սոցիալական ծանր վիճակի արմատացումը Ֆրիկի պոեզիայի մեջ: Ֆրիկի դեմոկրատիզմը, նրա ցատումն ու ընդվզումն ոտար լծի և ֆեոդալական հասարակության սոցիալա-

կան անարդարությունների դեմ («Գանդառ»), «Ընդհեմ ֆալսքին» և այլն): Ֆրիկի վոսանավորների պատկերավորությունը, սերտ կապը ժողովրդական բանահյուսության հետ: Ֆրիկը վորպես հին յեկեղեցական բանաստեղծության քարացած ձևիկ խորտակող:

Ֆրիկի կրոնա-բարոյական-խրատական վոսանավորները: Ֆրիկի ստեղծագործության սոցիալական և քաղաքական սյուժեյունը: Ֆրիկի ազդեցությունը հետագա հայ գրողների վրա:

3. ԿՈՍՏԱՆԴԻՆ ՅԵՐԶԵԿՍԻ (13-րդ դար)

Կենսագրական փաստեր: Յերզնկացին վարպետ սիրային լիրիկայի առաջին խոշոր ներկայացուցիչը: Խաղարամիտ հայեվորականությունից կրած հալածանքները և աշխարհիկ բանաստեղծություն ստեղծելու համար նրա մղած պայքարը: Նրա տառառնումները կրոնական և աշխարհիկ ըմբռնումների միջև: Աշխարհիկ արամադրությունների հաղթանակը: Յերզնկացու բնություն և գարնան յերգերը, նրա պանթիկոմը: Յերզնկացու և հետագա բանաստեղծների սիրային և բնապաշտական պոեզիայի պրոգրեսիվ նշանակությունը: Ժողովրդական բանահյուսության պատկերների լայն ոգտագործումը Յերզնկացու կողմից: Նրա վոսանավորների կոուուցվածքի բարձր տեխնիկան: Յերզնկացու թողած ազդեցությունը հետագա բանաստեղծների վրա: Յերզնկացին և իրանական պոեզիան:

4. ՀՈՎՀԱՆՆԵՍ ՅԵՐԶԵԿՍԻ (13-րդ դար)

Հովհաննես Յերզնկացին վարպետ կանխադաս լիրիկ: Նրա պոեման, վոր նվիրված է թրքուհի Այշեյին:

5. ԽԱՅԱՏՈՒՐ ԿԵՅԱՌԵՑԻ (13-րդ դար)

Կեչառեցին վորպես արձակ վիպակներէ հեղինակ (Վարսն ժանկանն և աղջկանն) և արձակ վեպերէ թարգմանիչ (Աղեքսանդր Մակեդոնացի)։

6. ՄԿՐՏԻՉ ՆԱՂԱՇ (14—15-րդ դարեր)

Հայաստանի քաղաքական վիճակը 14—15-րդ դարերում։ Կիլիկիայի հայկական պետութեան վերապրումը։ Թաթարների կայսրութեան քայքայումը։ Լինկ-թեմուրի արշավանքը։ Հայաստանը նորից կռիվների թատերավայր։ Պարսկաստանի և Ռումանյան պետութեան միջեւ տեղի ունեցող կռիվները։

Ժողովրդական մասսաների տնտեսական քայքայումը։

Կենսագրական տեղեկութեաներ Մկրտիչ Նաղաշի մասին։ Նաղաշը վորպես սոցիալական թեմաներ շրջափող բանաստեղծ։ Նրա և Ծրիկի կապը։ Պանդերատութեան ուժեղանալը Նաղաշի ապրած շրջանում։ Նաղաշի պանդուխտների կյանքը պատկերող հայրենասիրական վոտանավորները։ Նրա ռեալիզմը։ Փողոմսը ու ագահ ֆեոդալ իշխանների և յեկեղեցականների աշխատեցնող բարձր մեթոդները Նաղաշի կողմից։ Նաղաշի դեմոկրատիզմը։

7. ՀՈՎՀԱՆՆԵՍ ԹԼԿԻՐԱԼՏԻ ՅԵՎ ԴՐԻԴՈՐԻՍ

ԱՂԹԱՄԱՐՏԻ (15—16-րդ դարեր)

Կոտանդին Յերզնկացուց սկիզբ առած սիրո ու բնութեան թեմաները Թլկուրանցու և Աղթամարցու

ստեղծագործութեանն հրում։ Սիրային լիրիկան վորպես հակադրութեան ֆեոդալական ճգնաժամական հետադիմական աշխարհայեցողութեան։ Աշխարհիկ կյանքի պաշտամունքը։ Երջանկութեանը յերկրի վրա և վոչ թե յերկնքում փնտռելը։ Թլկուրանցու և Աղթամարցու բարոյա-խրատական վոտանավորները։ Թլկուրանցու և Աղթամարցու ստեղծագործութեան գեղարվեստական արժեքը։ Նրանց թողած ազդեցութեանը հետագա գրողների վրա։ Թլկուրանցու և Աղթամարցու ստեղծագործութեան կապը հայ ժողովրդական բանահյուսութեան և իրանական պոեզիայի հետ։

8. ՆԱՀԱՊԵՏ ՔՈՒՉԱԿ (16-րդ դար)

Կենսագրական տեղեկութեաններ։ Քուչակի ստեղծագործութեան և անձնավորութեան պրոբլեմը բանասիրութեան մեջ։ Քուչակի ստեղծագործութեան ժողովրդայնութեանը։ Քուչակի հումանիզմը։ Քուչակի բանասիրտների («Հայրենիներ») գեղարվեստական կատարելութեանը, չափի կանոնավորութեան, միշտ որիդինալ պատկերներ, վառ յերանգավորում, մաքուր լեզու, սերտ կապ ժողովրդական բանահյուսութեան հետ։ Թումանյանը Քուչակի մասին։ Քուչակը վորպես միջազգային մեծութեան հանդիսացող հայ տաղանդավոր բանաստեղծ։

16—17-րդ դարերի այլ բանաստեղծներ՝ Ներսես Մոկացի, Մինաս Թախթյի, Հովսեփ Սեբաստացի, Հաղար Սեբաստացի, Դավիթ Սալաձորցի, Բաղդասար Դպիր և ուրիշներ։ Սիրո, բնութեան, պանդխտութեան

թեմաները որանց բանաստեղծություններում: Յեր-
գիծաբանական բանաստեղծությունների յերեման
գալը:

Ե. ՀԱՅ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ 17—18-րդ ԴԱՐԵՐՈՒՄ

1. ՀԱՅ ՏՊԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆԸ

Հայ տպագրության սկիզբը 16-րդ դարում. տպա-
գրության կենտրոնները (Վենետիկ, Հոմ, Ամստերդամ
և այլն): Տպագրության նշանակությունը մեր կուլտու-
րայի զարգացման պատմության մեջ:

Պատմագիրների գործերի և բանաստեղծների հրատա-
րակությունը: Տպագրված առաջին Գեղարվեստական
գրքեր. «Տաղարան», «Պղնձե քաղաքի պատմություն»
և այլն: Հայ գեղարվեստական գրականության
ձևաչափի հուշարձանների մեծ մասի անտիպ մնալը
մինչև 19-րդ դարը. դրա պատճառները:

2. ՆԱԴԱՇ ՀՈՎՆԱԹԱՆ (17—18-րդ դարեր)

Հայ աշուղական բանաստեղծության դարգանալը
Հայաստանի արևելքում՝ Զուղա, Աղուլիս և այլ քաղաք-
ներում: Վրաստանը 18-րդ դարում: Թբիլիսի քաղաքը.
հասարակական և կուլտուրական կյանքը Թբիլիսիում:

Կենտրոնական փաստեր Նաղաշ Հովնաթանի մա-
սին: Ապրած հպոխան: Հովնաթանը վերջինս սիրո և
ուրախության յերգիչ: Աշուղական բանաստեղծության
չափական առանձնատիկությունները և նրանց
ուղղեցությունը Նաղաշ Հովնաթանի ստեղծագործու-
թյան վրա:

Հովնաթանի ստեղծագործությունների ճոխ պատ-
կերները և յերգչականությունը: Հետամնացության
և հոգեվորականության դեմ ուղղված Հովնաթանի
սուր յերգիծական բանաստեղծությունները: Հովնա-
թանի դեմոկրատիզմը: Անդրկովկասի ժողովուրդների
բանաստեղծական կուլտուրայի ոգտագործումը Նաղաշ
Հովնաթանի կողմից: Հովնաթանյան ընտանիքը:

3. ՍԱՅԱԹ-ՆՈՎԱ (18-րդ դար)

Սայաթ-Նովայի կյանքը: Սայաթ-Նովան վրաց
արքունիքում: Արքունիքից վտարվելը: Սայաթ-Նովան
կուսակրոն՝ Հաղպատում: Այցելություններ Թբիլիսի:
Սղա-Մահմեդ խանի արշավանքը և Սայաթ-Նովայի
սպանությունը: Տարբեր կարծիքներ բանաստեղծի
ծննդյան, կյանքի և սպանության վերաբերյալ:

Սայաթ-Նովայի տեղը հայ գրականության պատ-
մության մեջ: Սայաթ-Նովան վրաց և ադրբեջանական
գրականության մեջ:

Դարաշրջանի քաղաքական, սոցիալական և կուլ-
տուրական կացությունը: Արևելյան կլասիկ արվեստի
տրագիգիաներն՝ Անդրկովկասում, մասնավորապես
Թբիլիսիում: Սայաթ-Նովան և արևելքի ժողովրդական
բանահյուսությունը:

Մարզը և նրա հոգեկան աշխարհի արտահայ-
տությունը Սայաթ-Նովայի ստեղծագործության մեջ:
Սայաթ-Նովայի հումանիզմը ու նրա նշանակությունը
միջնադարյան սխոլաստիկայի դեմ մղվող պայքարում:
Արվեստի էությունը ըստ Սայաթ-Նովայի. արվեստը—
ժողովրդին, արվեստագետը—«խայիսի նոքար»: Սայաթ-

նովան իբրեւ սիրո յերգիչ: Նրա սիրո յերգերի համաշխարհային նշանակութիւնը:

Դարաշրջանը Սայաթ-Նովայի յերգերում: Սայաթ-Նովան և նրա ըմբոստացումը թագավորի դեմ: Նրա խոր դժգոհութիւնը տիրող իրավակարգից:

Սայաթ-Նովայի բանաստեղծութիւնների չափը, յերածտականութիւնը, ժողովրդական կենդանի լեզուն: Նրա պատկերների հատկութիւնները, նրա եպիտեաները և համեմատութիւնները: Սայաթ-Նովայի դպրոցը: Շամշի Մելքոն, նրա ստեղծագործութիւններն ու այդ ստեղծագործութիւնների արժանիքները: Սայաթ-Նովայի այլ հետեւորդները:

4. ՀԱՅԿԱԶԱՅՅԵՐՆ ՈՒ ՆՐԱՆՅ ԿՈՒՆՏՈՒՐԱՆ ՅԵՎ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ

Հայերը Հնդկաստանում: Նրանց վերաբնակման կենտրոններն ու զբաղմունքը: Մովսես Բաղրամյանն ու նրա «Նոր տետրակ, որ կոչի յորդորակ» (1772, Ս «դրաս») աշխատութիւնը: Լուսավորության կոչն այդ աշխատության մեջ: Հայ ժողովրդի ազատագրման կոչն տպատարութեան միջոցով: Բաղրամյանի լեզուն և վոճը:

Հակոբ Շահամիրյանն ու նրա «Գիրք անուանեալ Որոգայթ փառաց» (1773) աշխատութիւնը: Հանրապետական դեմոկրատական գաղափարների աջարժուածն այս գրքում: Գրքի լեզուն, հնդկահայ հրապարակախոսութիւնն ու նրա սերտ կապը լուսավորութեան դարի դեմոկրատական հեղափոխական գաղափարների հետ:

Հայ պարբերական մամուլի սկիզբը: Հարութիւն Շամշոյանն ու նրա հրատարակած «Ազգարար» ամսագիրը (1794) Մադրասում. ամսագրի ազգային, տնտեսական, քաղաքական, գրական և հրապարակախոսական բաժինները: Ամսագրի տարածման ծավալը: Հնդկահայ հրապարակախոսութեան և լրագրութեան խորը նշանակութիւնը հայ կուլտուրայի և գրականութեան պատմութեան համար:

5. ՄԽԻԹԱՐՅԱՆՆԵՐ

Մխիթար Սեբաստացի (1676—1740) ու Մխիթարյան միաբնութեան յիմնադրումը (1717): Մխիթարյանների գործունեությունը հայ տպագրության, բանասիրության և պատմագրության բնագավառում: Մխիթարյանների կրօնական-ոեակցիոն հայացքները: Մխիթարյանների բաժանումը յերկու մասի (Վինետիկ և Վինենա): Չաճչյանի և Ինճիճյանի գրական-գիտական գործունեությունը: Մ. Նալբանդյանը Մխիթարյանների մասին:

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ 4-րդ ՅԵՎ 5-րդ ԳԼՈՒԽՆԵՐԻ ՀԱՄԱՐ

1. Ն. Մառ, «Ժողովածույք առակաց Վարդանա»:
2. «Յրիկ» (ժողովածու):
3. Պոստոլյան, «Կոստանդին Յերզնկացին և իր քերթվածները»:
4. Կոստանյան, «Մկրտիչ Նազաշ և իր տաղերը»:
5. Կոստանյան, «Հովհաննես Թլկուրանցին և իր տաղերը»:

Նազան իբրեւ սիրո յերգիչ: Նրա սիրո յերգերի համաշխարհային նշանակութիւնը:

Դարաշրջանը Սայաթ-Նովայի յերգերում: Սայաթ-Նովան և նրա ըմբոստացումը թագավորի դեմ: Նրա խոր դժգոհութիւնը տիրող իրավակարգից:

Սայաթ-Նովայի բանաստեղծութիւնների չափը, յերաժշտականութիւնը, ժողովրդական կենդանի լեզուն: Նրա պատկերների հատկութիւնները, նրա եպիտետները և համեմատութիւնները: Սայաթ-Նովայի դպրոցը: Շամշի Մելքոն, նրա ստեղծագործութիւններն ու այդ ստեղծագործութիւնների արժանիքները: Սայաթ-Նովայի այլ հետեւորդները:

4. ՀՆԴԿԱՀԱՅԵՐՆ ՈՒ ՆՐԱՆՑ ԿՈՒԼՏՈՒՐԱՆ ՅԵՎ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ

Հայերը Հնդկաստանում: Նրանց վերաբնական կենտրոններն ու զբաղմունքը: Մովսես Բաղրամյանն ու նրա «Նոր տետրակ, որ կոչի յորդորակ» (1772, Ս Վրաս) աշխատութիւնը: Լուսավորութեան կոչն այդ աշխատութեան մեջ: Հայ ժողովրդի ազատագրման կոչն ապստամբութեան միջոցով: Բաղրամյանի լեզուն և մոճը:

Հակոբ Շահամիրյանն ու նրա «Գիրք անուանեալ Որդայթ փառաց» (1773) աշխատութիւնը: Հանրապետական գեմոկրատական դադափարների արծարծումն այս գրքում: Գրքի լեզուն, հնդկահայ հրապարակախոսութիւնն ու նրա սիրտ կապը լուսավորութեան դարի դեմոկրատական հեղափոխական գաղափարների հետ:

Հայ պարբերական մամուլի սկիզբը: Հարություն Շմաւոնյանն ու նրա հրատարակած «Ազգարար» ամսագիրը (1794) Մազրասում. ամսագրի ազգային, տնտեսական, քաղաքական, գրական և հրապարակախոսական բաժինները: Ամսագրի տարածման ծավալը:

Հնդկահայ հրապարակախոսութեան և լրագրութեան խոշոր նշանակութիւնը հայ կուլտուրայի և գրականութեան պատմութեան համար:

5. ՄԽԻԹԱՐՅԱՆՆԵՐ

Մխիթար Սեբաստացի (1676—1740) ու Մխիթարյան միաբանութեան հիմնադրումը (1717): Մխիթարյանների գործունեությունը հայ տպագրութեան, բանասիրութեան և պատմագրութեան բնագավառում: Մխիթարյանների կրօնական-ոեակցիոն հայացքները: Մխիթարյանների բաժանումը յերկու մասի (Վինետիկ և Վինենա), Չամչյանի և Ինճիճյանի գրական-գիտական գործունեությունը: Մ. Նալբանդյանը Մխիթարյանների մասին:

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ 4-ԲԴ ՑԵՎ 5-ԲԴ ԳԼՈՒԽՆԵՐԻ ՀԱՄԱՐ

1. Ն. Մառ, «Ժողովածույք անական Վարդանա»:
2. «Յրիկ» (ժողովածու):
3. Պատուրյան, «Կոստանդին Յերզնկացին և իր քերթվածները»:
4. Կոստանյան, «Մկրտիչ Նազաշ և իր տաղերը»:
5. Կոստանյան, «Հովհաննես Թլկուրանցին և իր տաղերը»:

6. Կասառանջան, «Դրիգորիս Աղթամարցիս և իր տաղերը»:
7. » «Նոր ժողովածու», Ա. Բ. Գ. Դ. պրակներ:
8. Տեվկանց, «Հայերգ»:
9. Հախվերդյան, «Սայաթ-Նովա»:
10. Մ. Մկրյան «13—18-րդ դարերի հայ աշխարհիկ գրականությունը»:

Թարգմանական Գրականություն

«Հովասափ և Բարդամ» (Բուդղայի վեպը), «Յոթ իմաստունների պատմությունը», «Աղեքսանդր Մակեդոնացու պատմությունը», «Թուֆի նամե», «Կալիլա և Դիմնա», «Պատմություն զեղանի Վիենայի և քաջն Փարեղա» (Ֆրանսերենից):

II. ՆՈՐ ԺՐՁԱՆ

ԱՌԱՋԻՆ ԲԱԺԻՆ

ՀԱՅ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ 19-ՐԴ ԴԱՐԻ ԱՌԱՋԻՆ ԿԻՍՈՒՍ

Պարսկական տիրապետությունն ու նրա վախճանը Հայաստանում: Յերեվանի դրավումը (1827 թ.): Նոր դարաշրջանը հայ ժողովրդի կյանքում: Հայաստանը ինքնակալական Ռուսաստանի «մարզ»: Ցարական կառավարության քաղաքականությունը՝ աղնվականության ու ժեղացման և գյուղացիության ճորտական վիճակի խորացման ուղղությամբ՝ Անդրրկովկասում: Շարժումները միապետության դեմ: Տաճկահայաստանի վիճակը: Սուլթանական ռեժիմը: Դեմոկրատական շարժումը պոլսահայերի մեջ:

Հայ ժողովրդի կուլտուրական վիճակն Անդրրկովկասում և Տաճկաստանում (Պոլիս և գավառները): Դպրոցական կենտրոնները—Մոսկվա (Հաղարյան ձեռնարան), Թբիլիսի (Ներսիսյան դպրոց) ու Պոլիս (Մուրադ Ռաֆայելյան դպրոց): Կուլտուրական շարժումը Զոյունիսյանում («Արշալույս Արարատյան», 1846 թ.): Ներսիսյան դպրոցի սաների գրական արժանախը: Կաղարյան ձեռնարանի հրատարակությունները: Կլա-

սիցիլիացիները և նրա մուսուլմանական մեջ ու առաջին քայլերը, Ռասինի «Գոթոդիա» վոգերգութեան հայերեն թարգմանութիւնը: Թարգմանչի՝ Սարգիս Տիգրանյանի առաջաբանն իբրև կլասիցիզմի սկզբունքների և մանավանդ Բուալոյի բանաստեղծական կանոնադրքի պաշտպանութիւն: Արսեն Բագրատունին իբրեւ հայկական կլասիցիզմի ամենաբնորոշ ներկայացուցիչ: «Հայկ դյուցազնը» իբրեւ հայ կլասիցիզմի տիպիկ արտահայտութիւն: Ֆրանսիական կլասիցիզմի ներկայացուցիչների գործերը Բագրատունու թարգմանութեամբ:

Բագրատունին և եղբարդ Հյուրմուզն իբրեւ թարգմանիչներ: Հոմերոսը, Վիրգիլիոսը, Սոփոկլեսը, Տացիարը, Վալտերը հայերեն:

Այդ թարգմանութիւնների կուլտուրական խոշոր նշանակութիւնը, անտիկ աշխարհի և լուսավորութեան դարի գաղափարների ու գրական-գեղարվեստական արժանիքների տարածումը հայ գրականութեան մեջ:

Թարգմանութիւնների գրական լեզուն: Գրիբոյեզովը, Պուշկինը, Լերմոնտովը Անդրկովկասում և Հայաստանում: «Սեւլքից պատահա» կատակերգութեան առաջին բեմադրութիւնը Յերեւանում:

Ռուս գրողների մուտքը հայ գրականութեան մեջ: Լազարյան ճեմարանի սաների առաջին ծանոթութիւնները ուսւ գրողների հետ 30-ական թվերին (Մ. Եմին): Պուշկինը, Ժուկովսկին, Լերմոնտովը և մյուս ուսւ բանաստեղծները 40-ական թվերին հայերեն (Համադասպանի թարգմանութեամբ) ու դրա նշանակութիւնը:

1. ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆ ԱԼԱՄԴԱՐՅԱՆ (1796—1834)

Յե՛վ ՄԵՍՐՈՒԹ ԹԱՂԻԱԴՅԱՆ (1763—1954)

Ալամդարյանի կյանքը, մանկավարժական գործունեութիւնն ու ստեղծագործութիւնը: Նրա պոեզիայի աշխարհիկ նշանակութիւնը հայ գրականութեան պատմութեան մեջ: Թաղիադյանի կյանքը: Թաղիադյանի պաշարը հայ հոգեվորականութեան դեմ: Թաղիադյանի ճանապարհորդութիւններն ու թափառումները: Թաղիադյանը Հնդկաստանում: Թաղիադյանի կապը հնդկահայ առաջավոր շարժման հետ:

Թաղիադյանի գրական-գեղարվեստական յերկերը: Այդ յերկերի աշխարհիկ բնույթը: «Սոս և Սոնդիպի» (1847 թ.) պոեմը սիրո ամենակարողութեան մասին: «Վեպ Վարսենկան» (1847 թ.), աշխատանքի և աշխատասիրութեան մեծարումը: Ժող. բանահյուսութեան սկզբագործումը: Թաղիադյանի վիպակների կառուցվածքը, սյուժեն, դիալոգը: Թաղիադյանի յերկերի աշխարհիկ բնույթը և նրա գրաբար լեզվի հակասութիւնը: Կլասիցիզմի և ուսմանտիզմի արտահայտութիւնները Թաղիադյանի յերկերում:

Թաղիադյանի բանաստեղծութիւնները («Զամբյուղաչեն աղջիկը», «Թանաքաման»): Թաղիադյանի յերգիծանքը: Թաղիադյանը—ժուռնալիստ և մանկավարժ: Ժողովրդական լեզվի գործածութիւնը Թաղիադյանի մի քանի յերկերում («Ազգասեր»-ի Ա. տարին և այլն): Ռեալիզմի տարրերը Թաղիադյանի գրվածքներում: Թաղիադյանի «Ճանապարհորդութիւն ի Հայս»-ը (1847 թ.): Պարսկական բռնակալ պետութեան և ուսման ճորտատիրական կարգերի

քննադատութիւնն ու ժողովրդի կյանքի լայն նկատարագիրն այս գործի մեջ: Թաղիադյանը—Աբովյանի լուսավորական գործունեութեան համար հող պատրաստող: Նալբանդյանն իբրև Թաղիադյանի քննադատ:

2. ԽԱՉԱՏՈՒՐ ԱԲՈՎՅԱՆ (1804—1848)

Խ. Աբովյանի կյանքը: Աբովյանի մանկավարժական գործունեութիւնը Թբիլիսիում և Յերեւանում: Աբովյանի գրական-հասարակական միջավայրը Թբիլիսիում: Աբովյանի կապը Միքայիլ Շաֆու և Ախունդովի հետ: Եջմիածնի բացասական վերաբերմունքը և պայքարը Աբովյանի դեմ (մասնավորապես Ներսէս Ծարգի): Աբովյանի կոնֆլիկտը կղերա-չինովնիկական միջավայրի հետ: Աբովյանի վողբերգական կորուստը: Այդ կորուստի շուրջը յեղած կարծիքները:

«Վերք Հայաստանի», նրա գրութեան (1840) և տպագրութեան (1858) պատմութիւնը: «Վերք Հայաստանի» վեպի իդեական բովանդակութեան առանցքը, վառ հայրենասիրութեան, հայրենիքի հերոսական պաշտպանութեան և ժողովրդի վերածննդի գաղափարները: Աղասու կերպարը: Աղասին վորպես այդ գաղափարների, պարսկական բռնակալական տիրապետութեան դեմ հայ ժողովրդի մղած պայքարի մարմնավորում: Աբովյանի սերը և բարեկամական վերաբերմունքը դեպի վրացի, ադրբեջանցի և քուրդ ժողովուրդները:

Հայաստանի նվաճումը ռուսական պետութեան կողմից և Աբովյանի դրական վերաբերմունքը դեպի այդ պատմական փաստը:

Պանթիիզմը Աբովյանի յերկերում, իբրև հակադրութիւն միջնադարյան սեփուստիկայի:

Աբովյանը հայ նոր գրականութեան հիմնադիր: Աշխարհաբար գրականութիւնը մինչև Աբովյանը: Այդ գրականութեան չտարածվելու պատճառը: «Վերք Հայաստանի»-ի «Հառաջաբան»-ը իբրեւ լուսավորական գործունեութեան մի ամբողջ ծրագիր:

Աբովյանի պայքարը գրաբարի տիրապետութեան դեմ հանուն ժողովրդական լեզվի և վերջինիս հաղթանակը նրա ստեղծագործութիւններում: Աբովյանի սենտիմենտալիզմը և ռոմանտիզմը: Աբովյանը, Ռուստոն, Հերգերը, Գյոթեն և Շիլլերը:

«Վերք Հայաստանի» վեպի ռեալիստական տարրերը: Ժողովրդական բանահյուսութիւնն իբրև Աբովյանի ստեղծագործութեան հիմքերից մեկը:

Աբովյանի ստեղծագործութիւնը վորպես կլասիցիզմի լիակատար հաղթահարում:

«Վերք Հայաստանի» գեղարվեստական հատկութիւնները, կառուցվածքը, նկարագրութիւնները (բնութեան, Յերեւանի բերդի), տիպադրումը, եպիտետները, դրանց առատութիւնը և կուտակումը, շարահյուսութիւնը:

Աբովյանի հանգամանակը պրոգնոզ: «Վերք Հայաստանի»-ի եմոցիոնալ հագեցվածութիւնը: Աբովյանի այլ գործերը: Աբովյանը վորպես առեկապիւր («Պարապ վախտի խաղալիք», «Առաջաբան»): Դեմոկրատական սկզբունքները, այդ գրքի սերտ կապը ժողովրդական բանահյուսութեան հետ: «Թուրքի աղջիկը» և «Հազար փնջա», կովկասյան ժողովուրդների յեղբայրութեան գաղափարն այդ գրքածրնում:

«Թուրքի աղջիկը» պատմվածքի դեղարվեստական արժանիքները—ճոխ լեզուն, պատկերավորությունը, լիրիկան: Աբովյանի «Ֆեոդորա» դրաման: Աբովյանը բանահավաք: Աբովյանը մանկական գրող, Աբովյանի մանկավարժական գործերը: «Նախաշավիղ»-ը և նրա տպագրություն պատմությունը: Աբովյանն իբրեւ թարգմանիչ: Աբովյանը և ռուս գրականությունը:

Աբովյանի ժողովրդասիրությունը և ժողովրդայնությունը: Աբովյանի բացառիկ նշանակությունը հետագա ամբողջ հայ գրականության դարգացման համար: Նախադաս իբրեւ Աբովյանի քննադատ:

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

1. Հարություն Ալամդարյան, «Բանաստեղծություններ»:
2. Մեսրոբ Թադիադյան, «Վեպ վարսինկան», «Վեպ Վարդգեսի», «Ճանապարհորդություն ի Հայաստան»:
3. Խաչատուր Աբովյան, «Վերք Հայաստանի», «Ուսանա», «Ֆեոդորա», «Պարապ վախտի խաղալիք», «Նախաշավիղ», «Թուրքի աղջիկը», «Բարեկամի մոտ», «Հազար փեշա»:

ՅԵՐԿՐՈՐԴ ԲԱԺԻՆ

ՀԱՅ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ 19-րդ ԴԱՐԻ
50—60—70-ԱԿԱՆ Բ. Թ.

Ղրիմի պատերազմը (1853—1856): Ճորտատիրական Ռուսաստանի պարտությունն այդ պատերազմում: Ռուս ռազմաբան հեղափոխական ինտելիգենցիան, նոր

պայքարը ինքնակալության և ճորտատիրական կարգերի դեմ գյուղացիության ազատագրության համար: «Մովրեմեննիկ» ամսագիրը: Նրա դերը և նշանակությունը հայ դեմոկրատական ինտելիգենցիայի քաղաքական պայքարում և գրական հրապարակախոսական գործունեության մեջ:

Գյուղացիական ռեֆորմը և նրա գնահատականը ռուս և հայ հեղափոխական դեմոկրատների կողմից: Գյուղացիական ռեֆորմի բնույթն Անդրկովկասում և Հայաստանում: Գյուղացիական ապստամբությունները Վրաստանում և Հայաստանում (Զանգեզուր, Բայազետ): Կապիտալիստական հարաբերությունների զարգացումն Անդրկովկասում: Գյուղացիության և արհեստավորության շերտավորումը: Գ. Հախվերդյան և Պ. Շանշյան: Համբարական շարժումը Թբիլիսիում (1865 թ.):

Հայ լրագրության առաջացումն Անդրկովկասում: «Արարատ» շաբաթաթերթը: Ժուրնալիստիկայի զարգացումը: Կուլտուրական կենտրոնների (Մոսկվա, Թբիլիսի, Դորպատ) դերը:

«Հյուսիսափայլ»-ը (1858—1864) և նրա ժամանակի հայ լրագրությունը (կղերական «Ճառքաղ»-ը և «Մասյաց Աղավնի», «Մեղու Հայաստանի», «Արծիվ Վասպուրականի», «Կռունկ հայոց աշխարհի»): Ռուս-թավերին և ռուս ու յեվրոպական լուսավորիչներն այս ամսագրում: Դրական լեզվի կազմավորման նոր եռակ:

«Հյուսիսափայլ»-ի պայքարը կղերականության ու կղերապահայանողական բանակի դեմ հանուն լուսավորության և նոր լեզվի: «Հյուսիսափայլ»-ը և

նրա ղեկը հայ գրականութեան ու կուլտուրայի պատմութեան մեջ: Ս. Նազարյանի հրապարակախոսութիւնը: «Հյուսիսափայլ»-ի թարգմանական գրականութիւնը: Ս. Նազարյանի, Գ. Բարխուդարյանի, Մ. Մաղաթյանի և ուրիշների թարգմանութիւնները Դյոթեյից, Շիլլերից, Կարամզինից, Պուշկինից, Լերմոնովից («Դեկ»): Մաղաթյանի թարգմանութեան նշանակութիւնը հայ գրական լեզվի մշակման գործում: Թարգմանական գրականութեան կառուցողը նշանակութիւնը հայ որիզինալ գրականութեան զարգացման համար:

Հասարակական հարաբերութիւնները արեւմտահայերի մեջ: Կուլտուրական կենտրոն—Պոլիս: Արեւմտահայ յերիտասարդութիւնը Յեվրոպայի կուլտուրական կենտրոններում: 1848 թ. հեղափոխութիւնն ու նրա ազդեցութիւնն արեւմտահայ դեմոկրատական ինտելիգենցիայի վրա: Գ. Ոսկանի, Ն. Ռուսինյանի, Ս. Վոսկանի և Հ. Սվաճյանի գրական-հասարակական գործունեութիւնը: «Մասիս», «Մեղու Արեւիկէի» և «Արեւմուտք» պարբերականները: «Ազգային սահմանադրութիւնը». գյուղացիական ազատագրական ապստամբութիւնները (Զեյթուն):

Ռոմանտիզմի և ռեալիզմի պայքարն այդ ժամանակաշրջանի հայ գրականութեան մեջ: Ռոմանտիզմի ներկայացուցիչները, ռոմանտիզմ: Մ. Նալբանդյանի պայքարը ռոմանտիզմի դեմ հանուն ռեալիստական գրականութեան: Պոռյանի, Աղայանի, Պարոնյանի և Սունդուկյանի ստեղծագործութիւններն իբրեւ ռեալիզմի հաղթանակ այս շրջանում:

ՄԻՔԱՅԵԼ ՆԱԼԲԱՆԴՅԱՆ (1829—1866)

Ռուս մեծ լուսավորիչների գործունեութիւնը, Բեյլինսկու, Չերնիշեվսկու, Դոբրոլյուբովի հետեւողական պայքարն ինքնակալութեան ու ճորտատիրութեան դեմ հանուն գյուղացիութեան ազատագրման ու լուսավորութեան: Ֆոբերբախյան մատերիալիզմը, ուտոպիական սոցիալիզմը: Նալբանդյանի կյանքը: Նալբանդյանի ճանապարհորդութիւնները Յեվրոպա և Հնդկաստան ու դրանց նպատակը: Նալբանդյանի կապը ռուս հեղափոխական եմիգրանտների՝ Գերցենի, Ոգարեվի և Բակունինի հետ: Չերնիշեվսկին և Նալբանդյանը: Նալբանդյանը վորպիս ռուս միապետութեան դեմ պայքարող հեղափոխական: Հայ ժողովրդի ազատագրման կապակցումը ռուս ժողովրդի ազատագրման հետ, բանտարկումը Պետրոպոլիովսկի ամրոցում, պայքարը և մահը:

Նալբանդյանը—հրապարակախոս: Նալբանդյանը «Հյուսիսափայլ»-ի եջերում: «Հիշատակարանները»: Պայքար ընդդէմ յեկեղեցու և ռեալիզմին պահպանողական խավերի, հանուն նոր լեզվի, դպրոցի, գիտութեան և կուլտուրայի: «Յերկու տող» (1861): «Յերկուրագործութիւնը» (1862): Ֆեոդալիզմի, սուլտանական ճորտատիրական միապետութեան և բուրժուական իրավակարգի արմատական քննադատութիւնն ու ժխտումը: Պայքար լիբերալիզմի դեմ: Սոցիալ-դեմոկրատական հարցերի լուծումը գյուղացիական հեղափոխութեան ճանապարհով: Նալբանդյանի մատերիալիզմը, աթեիզմը և ուտոպիզմը: Նալբանդյանը—հեղափոխական դեմոկրատ: Նալբանդյանը հայ հեղափոխական

գեմոկրատական շարժման դեկավար: Նալբանդյանը և արեւմտահայ մտավորականութիւնը: Սվաճյանը և իբր «Մեղուն»-ն ու Նալբանդյանը:

Նալբանդյանը քննադատու «Սոս և Վարդիթեր»-ի քննադատութիւնը: Բելինսկի, Չերնիշևսկի, Դոբրոլյուբով և Նալբանդյան: Նալբանդյանի մտքի լայնութիւնն ու խորութիւնը, եսթետիկան, հոտառութիւն և նուրբ ճաշակ: Նալբանդյանը վորպես ռեալիստ և ժողովրդայնութեան ջատագով:

Նալբանդյանը հայ գրական-քննադատական մտքի հիմնադիր. նրա բանաստեղծութիւններն ու արձակ յերկերը: Նալբանդյանի քաղաքացիական պոեզիայի բարձր վորակը: Նալբանդյանը վորպես Բերանժեյի, Հայնեյի, Պուշկինի, Լերմոնտովի և Ոգարսիվի թարգմանիչ: Նալբանդյանի պոեզիայի կապը հրապարակախոսական-քննադատական գործունեւթյան հետ: «Մեռել հարցուկը»: Նալբանդյանի քննադատական ռեալիզմն ու յերգիծանքը: Նալբանդյանի գրական զարոյցը: Գ. Տեր-Հովհաննիսյանի «Տեր-Սարգիսը», Սուլթան շահի «Հայոց ազգի լուսավորիչը»:

Նալբանդյանի լեզուն ու նրա տարբերութիւնը մի կողմից Արովյանի, մյուս կողմից Նազարյանի լեզվից:

Արովյանը և Նալբանդյանը: Նալբանդյանը Արովյանից հետո վորպես հետեւյալ բարձր ետապ հայ հասարակական մտքի զարգացման պատմութեան մեջ: Նալբանդյանը վորպես հեղափոխական լուսավորիչ: Նալբանդյանի ազդեցութիւնը հետագա հայ գրականութեան վրա:

ՍՄԲԱՏ ՇԱՀԱՋԻԶ (1841—1907)

Կենսագրական տեղեկութիւններ: Բանաստեղծութիւնների առաջին ժողովածուն («Ազատութեան ժամեր», 1862). Շահադիզն իբրև հայ նոր պոեզիայի սկզբնավորողներից մեկը: Պուշկինի, Բերանժեյի, Բայրոնի ազդեցութիւնը: «Սովրեմեննիկ» ամսագրի նշանակութիւնը Ս. Շահադիզի աշխարհայացքի և պոեզիայի զարգացման համար:

Շահադիզը «Հյուսիսափայլ»-ի հիշերուժ: Գրական-գաղափարական միջավայրը: Շահադիզը և Նալբանդյանը:

«Լեւոնի վիշտը» պոեմը և բանաստեղծութիւնների գիրքը (1885): «Լեւոնի վիշտը» առաջին լիրիկական պոեմը հայ նոր գրականութեան մեջ: Հայ գրականութեան քննադատութիւնը պոեմում. տիրող դասակարգերի և ինտելիգենցիայի, յերկրի կուլտուրական հետամնացութեան, շինականի ստրկութեան և աղքատութեան պատկերումը պոեմում: Շահադիզի լուսավորական հայացքները: Ռուսական և յեւրոպական գեմոկրատական շարժման արձագանքները «Լեւոնի վիշտը» պոեմում: Հայ գեմոկրատիայի (Նալբանդյան և ուրիշները) վերաբերմունքը դեպի «Լեւոնի վիշտը»: Ցարական ըյուրոկրատիան և «Լեւոնի վիշտը»: Պոեմի կառուցվածքը, պատկերները: Պոեմի լեզուն, լիրիկական, եպիկական և նկարագրական տարրերը նրա մեջ: Լեւոնի կերպարը: Բայրոնի, Լերմոնտովի և Նեկերասովի ազդեցութիւնը: Քաղաքացիական պոեզիայի սկզբունքը Շահադիզի ստեղծագործութեան մեջ: Շահադիզի սիրային լիրիկան: Նրա պոեզիայի լեզուն:

Շահադիզի ուսմանտիղծը: Շահադիզի հետագա գործունեւթիւնը. «Հրապարակախոս ձայն», «Ամառնային նամակներ»:

Գ. ԴՈՂՈՒՅԱՆ (1830—1908)

Գ. ԴոՂոխյանի պոեզիան, քաղաքացիական մոտիվները: «Ծիծեռնակ»-ը և մյուս բանաստեղծությունները: ԴոՂոխյանի յերգիծանքը: ԴոՂոխյանի նշանակությունը հայ նոր պոեզիայի պատմության մեջ:

ԴԱՅԱՅԵԼ ՊԱՏԿԱՆՅԱՆ (1830—1892)

Կենսագրական տեղեկություններ: Պատկանյանը Լազարյան համարանում և Դորպատում: Կրած ազդեցությունները:

Պատկանյանի առաջին աշխարհաբար բանաստեղծությունները «Արարատ» թերթում: Պատկանյանի ստեղծագործության բազմաժանրությունը (վոտանավորներ, պոեմներ, վիպեր, պատմվածքներ և այլն): Պատկանյանը և ցարական ցենզուրան:

Պատկանյանի ստեղծագործության բովանդակության հիմնական գծերը:

Ստեղծագործության յերկու շրջանները: 50—60 թվ. ազգային ազատագրական շարժման դադափարները և Պատկանյանի սուբյեկտիվիզմը: Պատկանյանի ուսմանտիպը («Արաքսի արտասուքը», «Վարդանի մահը», «Շինականի յերգերը» և այլն):

Պատկանյանի սատիրական բանաստեղծությունների ունակիզմը. «Մայրաքաղաքում կրթված հայ յերիտասարդը», «Մայրաքաղաքում կրթված հայ ուրիշը», «Անվնաս մարդը», «Նախիջևանցոց քնարը»: Շահամուլ բուրժուազիայի և մտավորականության մերկացումն այդ գրվածքներում: Համակրանքը դեպի ժո-

ղովբղական խավերը («Գանգառ բախտեն», «Աղեն տանն է» և այլն):

Պատկանյանի պոեզիան 70—80-ական թվականներին: Ազատագրական մոտիվներ: Յեվրոպական պեռությունների քննադատություն: Աղղայնական տրամադրություններ: Հայ բուրժուազիայի, հոգեվորականության, ցարիզմի քննադատությունը Պատկանյանի արձակ յերկերում («Փռասեր», «Տիկին և նաժիշտ», «Աղբյուր», «Լեղու կտրող»): Նոր-Նախիջևանի բարբառով գրած նովելներն ու ֆելետոնները («Վայնա», «Մոնթեն մինչև լիկը», «Փորսողին Ավաղը», «Չախու»): Դավառական հետամնացություն քննադատությունը Պատկանյանի այդ գրվածքներում:

Պատկանյանն իբրեւ մանկական բանաստեղծչնրա դերը ստեղծագործության այդ բնագավառում:

Պատկանյանի ստեղծագործության աչքի ընկնող նշանակությունը մեր աշխարհիկ դրականության գարգացման պատմության մեջ:

ՂԵՎՈՆԴ ԱԼԻՇԱՆ (1830—1901), Մ. ՊԵՇԻԿԹՅԱՆ (1829—1869)

Կենսագրական տեղեկություններ: Ալիշանի անցումը կլասիցիզմից ռոմանտիզմին: Ալիշանը—հայ ռոմանտիկական աշխարհամասի լիրիկայի սկզբնավորողներից մեկը: Միջնադարյան աշխարհիկ գրողների վեճի ոգտագործում: Ալիշանի կտրվածությունը հայ բնի ժողովրդից և նրա ստեղծագործության վերոշ վերացականությունը: Ալիշանի ազդեցությունը հետագա հայ գրողների վրա (Պատկանյանի, Պիշիկթաշլյանի և ուրիշների):

Ծրագիր հայ գրակ. պատմության—3

Կենսագրական տեղեկութիւններ: Պեշիկթաշլյանի
ռոմանտիզմը. նոր ժառանգներ նրա պոեզիայում, սիրո
և բնութիւնի յերգեր: Պեշիկթաշլյանի քաղաքացիա-
կան պոեզիան: Հայրենասիրութեան ժառանգներ նրա
ստեղծագործութեան մէջ: Պեշիկթաշլյանի տաղաշա-
փական արվեստն ու լեզուն: Պեշիկթաշլյանը—գրամա-
տուրգ (առաջին աշխարհաբար գրամաները):

ՊԵՏՐՈՍ ԴՈՒՐՅԱՆ (1852—1872)

Կյանքը: Դուրյանի լիրիկան իբրև կլասիցիզմի
հաղթահարման վերջնական արտահայտութիւն: Դուր-
յանի և Պեշիկթաշլյանի միջև յեղած տարբերու-
թիւնները: Դուրյանի պոեզիայի հիմնական ժառանգ-
րը՝ սեր, բնութիւն, բողոք կյանքի անարդարութեան
դէմ, հայրենասիրութիւն, թախիծ և աշխատ: Դուր-
յանի թախիծ սոցիալական արժանաւորները: Դուրյանի
իբրև ամերիկական միջավայրի զոհ: «Տրուսնիքը»
խռովիկ հոգու ուժգին արտահայտութիւն: Դուր-
յանի պոեզիայի նուրբ, պարզ ու կիրթ լեզուն: Խորը
հուղականութիւնը: Պատկերների կենդանութիւն:
Դուրյանը վորպես խոշորագույն լիրիկ և հայ նոր
քնարերգութեան հիմնադիրներից մեկը: Դուրյանի
գրամաները: Դուրյանի նամակները:

ՊԵՐՃ ՊՈՒՈՇՅԱՆ (1837—1907)

Կյանքը: Նրա հիմնադիր ծանոթութիւնը Արա-
րատյան դպարի գլուղական իրականութեան հետ:
«Վերք Հայաստանի»-ի ընթերցանութիւնից ստացած
խորը տպավորութիւնը: Թատերական յիմնական

վաճականի գործունէութիւնը Աղջկանց դպրոցների
հիմնադրումը Թրիխում, Շուշում, Ագուլիսում:
Պոռչյանի կրած հալածանքները: «Սոս և Վարդիթերը»
(1860). Ժողովրդական կյանքի ճամարտագրումը նկա-
րագրութիւնը վեպում: Սոսը, Վարդիթերը, Տիրանը:
Դուրյանի լիրիկական ըմբոստացման ստաշին ներկայացու-
ցիչները (Վալկուն, Արշաւ). վեպի սիրային առանցքը:
Ժողովրդական արտահայտութիւնների, ասացվածք-
ների լայն ոգտագործումը: Վեպի լեզուն: «Հացի խըն-
դիրը» (1880): Դուրյանի լիրիկական ոգտագրական
շահագործումը 50—60-ական թվականներին ու նրա
սեպիկական լայն նկարագրութիւնը վեպում: Մի-
կիտան Սաքոյի տիպը: Միկիտան Սաքոն իբրև հայ
գրականութեան խոշոր սինթեզներից մեկը: Պոռչյանի
ստեղծագործական մեթոդի հիմնական հատկանիշները:
Վեպի մյուս հերոսները: Պոռչյանի վեպի կառուցվածքը,
լեզուն: «Ցիցիները»-ը (1889), «Բղդի»-ն (1890) և «Հու-
նուն» (1900): Դուրյանի լիրիկական ծայրահեղ շահագործ-
ման նոր եռագի նկարագիրը (80—90-ական թվական-
ներին) և նրանց մղած պայքարի անդրագործումը
Պոռչյանի այս վեպերում: Բալասան աղայի, Խուրդի,
Տաճատ Դնթունու ու Բղդիի տիպերը մի կողմից,
Հունդի և Սիսակի տիպը մյուս կողմից: Հունդ, Ար-
դունան ու Բորդի: Այս վեպերի կառուցվածքային
հատկանիշները: Պոռչյանի մյուս վեպերը: Պոռչյանի
ստեղծագործութեան ժողովրդայնութիւնը և սեպիկը:
Պոռչյանի աշխարհայացքը, նրա աշխարհայացքի
և ստեղծագործական մեթոդի հակասութիւնները: Բու-
նականների մերկացում և նահապետական կենցաղի
վորոշ իդէալականացում, նատուրալիստական տար-

րեր: Պոռշյանի կապը Աբովյանի հետ Մ. Նալբանդ-
յանը Պոռշյանի մասին Պոռշյանն իբրև մեծուարիստ
(«Հուշիկներ»):

ՂԱԶԱՐԱՍ ԱՂԱՅԱՆ (1840—1911)

Կյանքը: Աղայանի ստացած կրթությունը Թբիլի-
սում, Մոսկվայում և Պետերբուրգում ու կրած ազդե-
ցությունները: 60-ական թվերի գաղափարներին վար-
չեցրվելը, շիտմանը ուսում, լեհ և հայ ուսանողություն
հետ: Աղայանի ուսուցչական աշխատանքը—Ախալցխա-
յում, Ալեքսանդրապոլում, Շուշում: Աղայանը վար-
պետ մայրենի լեզվի դասադրքերի հեղինակ: Աղայանի
ձեռնարկումը և տպոթիվը: Աղայանի անսպասելի կյան-
քը: «Արուսթյուն և Մանվել»-ը (1867): Արուսթյունը
և նրա հակադրվելը շրջապատին: Նահապետական հե-
տաճանություն, նախապաշարունակների, ցարական չի-
նովնիկների քննադատությունը Արուսթյունի կողմից
և նրա արժանապատիվ լուսավորական ծրագիրը. նախնա-
կություն ազդեցությունը վեպում. Արուսթյունի դժգո-
հությունը իրականությունից ու բողոքի նրա յուրա-
հատուկ ձևը: Աղայանի հայրենասիրությունը: «Ա-
րուսթյուն և Մանվել»-ի կառուցվածքը: «Յերկու քույ-
րեր»-ը (1872). դուրդական աշխատավորության պայ-
քարը վաշխատուների, աղնվականների ու ցարական
առաջադեմների դեմ և նրա անդրադարձումը վեպում:
Ճաղարանի թափուրը ու Արդումանը: Կնոջ ազատա-
կություն հարցը վեպում: «Բյուրոգի» պատմվածաշարը:
Բյուրոգիու պոլեզացիական կռիվի կոչը: Բյուրոգիու ան-
միջական կապը Արդումանի հետ, Արդումանի կապը
Արուսթյունի հետ: Ապստամբություն ու միապետու-

թյան տապալման կոչը «Թեմական տետր» (1881)
ուղևարկներում: Աղայանի մյուս վեպերը:

Աղայանի հեքիաթները: Աշխատանքի մեծա-
րումը «Անահիտ»-ում: «Անահիտ»-ի կառուցվածքը,
«Արեգնազան»-ի ոպտիմիզմը, նրա առնչությունը
«Հագարան բլուր»-ի հետ:

Աղայանի պոեզիան: «Տուրք Անդեղը» վորպես
հայ պոեզիայի խոշոր նվաճումներից մեկը: Տուրք
վորպես աղայանի մարդկային իդեալը: «Տուրք Ան-
գեղը» և «Մասունցի Դավիթ»: «Տուրք Անգեղի» լիզուն,
պատկերները:

Աղայանի սերտ կապը ժողովրդական բանա-
հյուսություն հետ: Աղայանի հեքիաթների կիրթ ու
մաքուր լիզուն: Աղայանի աշխարհայացքը, նրա սո-
ցիալական ուսուցիչան և այդ ուսուցիչի արտա-
հայտությունը դեղարվեստական յերկերում: Աղայանի
բանաստեղծությունները: Աղայանը մանկական գրող:
Աղայանի մանկավարժական հայացքները: Նրա լեզ-
վագիտական հոգվածները և ուղղագրական ունիթորը:
Աղայանը հրապարակախոս («Ժամանակակից առեւտ-
խոսություն»): Նալբանդյանի ազդեցությունը Աղա-
յանի վրա: Աղայանն իբրև մեծուարիստ («Իմ կյան-
քի զլխավոր դեպքեր»):

Ս. Շահումյանը և Հ. Թումանյանը Աղայանի
մասին:

ԳՍԲՐԻԵԼ ՍՈՒՆԴՈՒԿՅԱՆ (1825—1912)

Կյանքը: 19-րդ դարի հայ թատրոնն ու դրամա-
տուրգիան մինչև Սունդուկյանը: Հայկական առաջին
ներկայացումները Մոսկվայում, Թբիլիսում և Պոլսում:

Առաջին հայ թատերական խմբակը: Հայկական պատմական վոդեբեզու թյունները. Հակոբ Կարենյան, Գալֆայան, զբանց զիրը: Կենցաղային կատակերգությունները. Ալադաթյան, Մ. Պատկանյան, Ն. Փուղինյան, Մ. Տեր-Գրիգորյան: Այլ կատակերգությունների լեզուն, թեմատիկան, պատկերները և գրական ուղղությունը: Պատմական վոդեբեզու թյան և կոմեդիայի ալաքարը: Սունդուկյանի առաջին գործը՝ «Գիշերվա սաբըր խերե» (1862): Սունդուկյանի հետեվյալ գործը՝ «Խաթարալա» (1866):

«Խաթարալա» իբրեւ հայ թատերգության պատմության նոր եռագի սկիզբ: Դարաշրջանի հայ վաճառականի ու նրա ընտանեկան ալանդակ կյանքի լայն ու սպասելի անդրադարձումը «Խաթարալայում»: Զիւմգիւմովն իբրեւ ղեկարգվեալական խոշոր ընդհանրացում: Մարգարիտ, Մասիսյանց, Սարգիս, Խամփերի: Տիպերի վարպետ կառուցումը և հանգույցի լուծման բնականութիւնը «Խաթարալա»-ում: Գործողութիւնների հիմնավորված ընթացքը: «Ելի մեկ գոն» (1870), «Հայրերի» և «Վորդինների» պայքարի արտացոլումը պիեսում (Սարգիս, Բրիլիանտով, Սալոմե և Միքայիլ Անանի): Անհատի լիակատար զարգացման և ինքնորոշութեան իգեան: Ընտանեկան-հասարակական կյանքի ոեակցիոն հիմքերի խիզախ մերկացումը «Ելի մեկ գոն»-ում: Պիեսի գեղարվեստական արժանիքները:

«Պեպո»-ն (1871) վորպիս Սունդուկյանի և հայ վրոճատուրգիայի ստեղծագործութեան բարձրակետը: «Պեպո»-ն իբրեւ սոցիալական կատակերգութիւն: Դարաշրջանի սոցիալական հակամարտութեան արտացոլումը պիեսում: Պիեսի քաղաքական սրութիւն:

նը: Աշխատավորական ընտանիքի ու արդար վաստակի մեծարումը պիեսում: Արհեստավորը, հաճալը, կինտոն—իբրեւ մարդու իսկական տիպարներ: Պիեսի տիպերի վերլուծումը: Զիւմգիւմովի առնչութիւնը Զամբախովի հետ: Բուրժուական ընտանեկան ալանքոված բարքերի մերկացումը «Պեպո»-ում: Սունդուկյանի զրամասուրդիական տաղանդի լրիւ գրեցվորումը «Պեպո»-ում: Տիպերի ճշմարտացիութիւնը, զրամատիւմի աստիճանական զարգացումը, լեզվի հարստութիւնը: «Պեպո»-ն իբրեւ ոեակիստական զրամայի խոշոր հաղթանակ:

«Պեպո»-ն հայ ու վրաց թատրոններում: Գորկու կարծիքը «Պեպո»-ի մասին և նրա խոշոր աշխատանքը «Պեպո»-ի Տերյանի ուսուցիչն թարգմանութեան վրա: «Քանդած օջախ» (1873): Իրականութեան արտացոլումը պիեսում: Տիպեր՝ Ոսեփ, Սաշո, Դիմ-Մոզի, Նատո, Սալոմե, Մարմարով, Փարսիդ, Դարչո, Միքո: Պիեսի զրամատիւմը, կենցաղի գունագեղ նկարագրութիւնը, լեզվի տիպականութիւնը: Սունդուկյանի մյուս զրամաները: Բուրժուական ընտանիքի և ցարական չինովնիկութեան քննադատական պատկերացումը «Ամուսիններ» կոմեդիայում: Սունդուկյանի արձակը. Համալի և Հաղիդի մասլահաթները, «Վարինկի վեչերը»: Բուրժուական աշխարհի գեծ ուղղված ծաղրը մասլահաթներում: Իրականութեան հակասութիւնների պատկերացումը «Վարինկի վեչեր»-ում. պատմվածքի գեղարվեստական բարձր արժանիքները:

Սունդուկյանի ստեղծագործութեան նշանակութիւնը հարեման ժողովուրդների գրականութեան հա-

մար: Մունդուկյանի քննադատական ունակությամբ: Մունդուկյանի լեզուն, Թբիլիսիի բարբառը. Մունդուկյանի յերգիծանքի բնույթը: Մունդուկյանի կապը Մոլիերի, Գոգոլի և Ոստրովսկու հետ: Մունդուկյանը վերադասադասյին մեծ դրամատուրգ ու ունակագրող կատակերգու թյան հիմնադիր: Մունդուկյանի թատրոնը. Գ. Զաքյան, Մ. Ամերիկյան, Ա. Մանգլիսյան, Տեր-Դավթյան, Հասմիկ, Ավետ Ավետյան:

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

1. Ստեփաննոս Նազարյան, «Յերկերի ժողովածու», հ. I:
2. Մխաբիկ Նալբանդյան, «Յերկերի ժողովածու», հ. I և II:
3. Սմբատ Շահագիզ, «Լեվոնի վիշտը» և «Բանաստեղծութուններ», «Հրապարակախոս ձայն»:
4. Գ. Դուդախյան, «Բանաստեղծութուններ»:
5. Ռաֆայել Պատկանյան, «Նոր նախնիների քնարը», «Յերկերի ժողովածու», 2-րդ հատոր:
6. Ղեվոնդ Ալիշան, «Նվաղք», գ. հատոր:
7. Մկրտիչ Պեշիկպաշյան, «Տաղք», «Կոռնակ», «Արշակ Բ.»:
8. Պետրոս Դուրյան, «Տաղք և Թատերգութունք»:
9. Պերմ Պոռյան, «Հուշիկներ», «Սոս և Վարդիթեր», «Կովածաղիկ», «Հացի խնդիր», «Յեցեր», «Բիզե», «Հունսն»:

10. Հագարոս Աղայան, «Իմ կյանքի գլխավոր դեպքերը», «Արություն և Մանվել», «Յերկու քույր», «Բաժանություն», «Բանաստեղծութուններ», «Հեքիաթներ», «Բյուրդի», «Ժամանակակից ատենախոսություն»:
11. Դաբ Բիել Սաևդուկյան, «Յերկերի ժողովածու» (1935):

ՅԵՐՐՈՐԴ ԲԱԺԻՆ

ՀԱՅ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ XIX ԴԱՐԻ

80—90-ԱՎԱՆ Թ. Թ.

«Մշակ»-ի հիմնադրումը (1872): Գ. Արծրունին և նրա հրապարակախոսությունը. «Մեղու Հայաստանի»-ն և «Նոր դար»-ը: Դրանց հակամարտութունները «Մշակ»-ի հետ: Ռուս-տաճկական պատերազմը (1877—78). «Հայկական հարցը», «Փորձը» և «Արձագանք»-ը: Ռեակցիան Ռուսաստանում: Յարիզմի ոռոգականացման քաղաքականությունը: Ազգային ճանշումը Հայաստանում ու նրա հետագա առաժանցական ուժեղացումը: Ցարական Վառաձրության հալածանքները հայ կուլտուրայի դեմ: Հայկական դպրոցների փակումը: Գյուղացիության ծանր վիճակը: Ժողովրդական մասսաների զգոնությունն ու ապստամբութունները ցարական կառավարության դեմ (1883 և 1887 թ. թ.):

Ռեակցիան Տաճկահայաստանում: Համիդյան ուժերի խտրականությունները:

Տաճկական գրաքննության դաժանութունները: Հայ թատրոնի արգելումը: Պոլսահայ ղեմոկրատական խավերի պայքարը ընդդեմ տիրապետության ու հոգեվո-

բազմաթիվ լինելու Գյուղացիական սպասարկութիւնները ճանկահալաւորանում՝ առաջնորդմի դեմ (80-ական թվականներին)։ Ութսունական թվակ. և հետագա տարիներին Անդրկովկասը։ Արդյունաբերութեան զարգացումը։ Բանվոր դասակարգի առաջացումը։ Բանվորութեան վայրագ շահագործումը։

«Մուրճ»-ը և նրա զերը հայ գրականութեան պատմութեան մեջ։ «Մուրճ»-ի բանաստեղծները։ Լ. Մանվելյանի գրական գործունեութիւնը։ «Մասունցի Իսկիթ» եպոսի մշակումը։

Վ. Միրաքյանի ստեղծագործութիւնները։ «Լաւ վարի վորսը» պոեմը։ պոեմի ախպիրը, լեզուն, պատկերները, կառուցվածքը։ Պոեմի նշանակութիւնը հայ գրականութեան մեջ։

Արեւմտահայ մամուլը՝ «Մասիս» և «Արեւիկը»։ Մամուլյանի «Ար. մամուլ»-ը, Պարոնյանի «Խիկարը»։

Ռոմանտիզմը վեպի բնագավառում—Բաֆֆի։ Ռեալիստական գրականութեան զարգացման նոր և առաջը։ Պայքար ռոմանտիզմի դեմ այս հաւաքում։ Ռեալիզմի ծագումը։ Շիրվանդադեյի և Պարոնյանի ստեղծագործութիւններն իբրեւ ռեալիստական ուղղութեան բարձրագոյն արտահայտութիւններ։ Նոր գրական լեզվի կայունացումը այս շրջանում։

1. ՀԱՅՈՒՔ ՊԱՐՈՆՅԱՆ (1842—1891)

Կյանքը։ Մուտքը գրականութեան մեջ («Արեւիկյան տառապանք»)։ Պարոնյանը վերադառնալ հայ խոշորագոյն գեղեցիկ յերգիծաբան։ Կապիտալիստական պետութիւններին, սոցիալական ու ցարական

բռնակալութիւններին, դիմանադիտութեան մեջ թագաւորող կեղծիքի և փոքր ազդեցիկութիւններին ստորկացնելու քաղաքականութեան մերկացումը («Հոսհոսի ձեռատետրը», «Ծիծաղ», «Կոմիթներ» և այլն)։

Բուրժուա-նացիոնալիստական և կրօնական գործիչների հակաժողովրդական գործունեութեան մերկացումը («Աղգային ջոշեր»)։ Արժեքներ, Չամուր-ճյանի, Նար-Պէյի և այլոց յերգիծական պորտրետներ, Պարոնյանի սարկազմը։

Բուրժուական հասարակական հարաբերութիւններին, բուրժուազիւայի զանազան խավերին կենցաղի, ընտանեկան փշաքանդ բարքերի, հոգեվորականութեան, ինտելիգենցիայի յերգիծական պատկերները («Մեծապատիւ մուրացիկներ», «Առտին տեսարաններ», «Պատույթը Պարսիկէն մեջ», «Բաղդասար աղբար» և այլն)։ Արիստոքրատիայի և Բաղդասար աղբար ախպիրը։ Պարոնյանի ստեղծագործութեան բովանդակութեան հարստութիւնը և խորութիւնը։ Պարոնյանի ռեալիզմը։ Պարոնյանի գեղեցիկ տարիքը և ստեղծագործութեան ժողովրդայնութիւնը։ Նրա գաղափարական կապը Նալբանդյանի հետ։ Պարոնյանը՝ հայ ժողովրդի ազատութեան գաղափարի ամենաջերմ պաշտպան։ Պարոնյանի կիրառած գրական ժանրերը—յերգիծական նովելներ, կատակերգութիւն և այլն։ Պարոնյանի յերգիծաբան յերգիծաբանութեան կուլտուրայի (Արիստոփանես, Մոլիեր) հաջող ոգտագործումը—Պարոնյանի կողմից։ Պարոնյանի խոշոր նո-

վատորական զերը մեր նոր գրականութեան զարգացման պատմութեան մեջ:

Պարոնյանի թողած ազդեցութիւնը հետագա հայ յերգիծարանների վրա: Պարոնյանն իբրեւ ըննադատ, նրա յխատեան վերաբերմունքը դեպի ուսմանտիկ—ազգայնական գրականութիւնը:

Պարոնյանը վերպես միջազգային յերգիծարանութեան հանճարեղ գեմքերից մեկը:

ԾԵՐԵՆՅ (ՀՈՎՍԵՓ, ՇԻՇՄԱՆՅԱՆ) (1822—1888)

Կյանքը: Մանկավարժական գործունեությունը Կ. Պոլսում և ապա Փարիզում (Մուսուլման վարժարան): Հասարակական գործունեությունը Պոլսում: Ծերենցը Թրիխում և մանկավարժական գործունեությունը Ներսիսյան դպրոցում: Ծերենցի պատմական վեպերը՝ «Յերկունք Թ. դարդ», «Թեոդորոս Ռշտունի» և «Թորոս Լեւոնի»:

Ծերենցը վերպես պատմավիպագիր: Հայ ժողովրդի ազատագրական պայքարը արաբական տիրապետության դեմ 9-րդ դարում և դրա պատկերացումը Ծերենցի «Յերկունք»-ում: Սուրբեկի Հովնանի ժողովրդական հերոսական տիպը: Ծերենցի իդեալիստական—ինդիվիդուալիստական պատմահայեցողությունը: Նրա ուսմանտիկ ըննադատությունը Հ. Պարոնյանի մոտ: Ծերենցի պատմական վեպերի արժանիքներն ու թեթրությունները: Նրա զերը մեր գրականութեան պատմութեան մեջ իբրեւ տուժին պատմավիպագիր:

ՍՐԲՈՒՀԻ ՏՅՈՒՍԱՐ (1842—1901)

Կյանքը: Արեւմտահայ վիպագրութիւնը Ծերենցից հետո: Ընտանեկան բարքագրական վեպի հաջորդելը պատմականին: Տյուսարի «Մայտա» վեպը (1883) և նրա շուրջը բոլորովաժ բանավեճը. Հ. Պարոնյանն այդ վեպի մասին: Տյուսարի մյուս վեպերը—«Սիրահունչ» (1885) և «Արաքսիա» (1887): Կանանց հարցը Տյուսարի վեպերում:

Ս. Տյուսարի ուսմանտիկը, վեպերի լեզուն, վոճը, կոմպոզիցիան, հանդույցների անպատեղի լուծումը, տիպերի սխեմատիկը (Արաքսիա և տիկին Արգարյան): Ս. Տյուսարի կրած գրական ազդեցությունները խնդիրը (Ժորժ-Զանդ):

ՐԱՖԳՈՒ (1835—1888)

Րաֆֆու կյանքը: Մուտքը գրականութեան մեջ: Աշխատակցութիւն «Մշակին», «Հյուսիսատիպին», ապա «Արձագանքին»: Րաֆֆու ստեղծագործութեան առաջին շրջանը: Պատմվածքներ Պարսկաստանի կյանքից: «Փունջի» յերկու հատորը (1874): Ֆեոդալիզմի ըննադատությունն այս գրվածքներում: «Հյուսիսատիպին» և Մ. Նայրանյանի ազդեցությունը Րաֆֆու վրա:

Րաֆֆու «Վոսիկ աքաղաղ» և «Զահրաւար» վեպերը: Բուրժուազիայի մեղադրումն այս վեպերում: Մասիսյանը և Ճանճուր Իվանիչն իբրեւ տիպական միջոցներով ուսուցանող վաճառականների տիպեր: Միքայելի և Սոսիֆանի կերպարների սխեմատիկ լինելը: «Սաչապոյի Հիշատակարանը»:

Ռուս-թուրքական պատերազմը և Ռաֆֆին։ Տաճկահայերի ազատագրության խնդիրը սուլթանիզմի լծից։ Այդ հարցի արծարծումը «Ջալալեդդին», «Խենթ» և «Կայծեր» վեպերում։ Հայ բուրժուազիայի և հոգեվորականության ու յեկրոպական պետությունների քննադատությունը «Կայծեր»-ում։ Ռաֆֆու նացիոնալիզմը վերահիշյալ յերկերում։ Ռաֆֆու վեպերի ուսմանտիպը։ Վարդանի, Դուդուկչյանի, ծերունի Սաչոյի, Սարհադի, Կարոյի, Ասլանի, վերստը Ավոյի ուսմանտիկ տիպերը։ Բացասական տիպերի ուսմանտիկ տիպերը։ Բուրժուազիայի, Սեր-թոգիկ, Ֆաթթիա ընդ և այլն։ Ապագա բուրժուական Հայաստանի պատկերը «Խենթ» և «Կայծեր» վեպերում։ Ցարական բանակի ոգտագործման հարցը «Խենթ» և «Ջալալեդդին» յերկերում։ Ռաֆֆու ծրագրային վեպերի ուժեղ սուբյեկտիվիզմը։

Ռաֆֆին վերադառնալու հայ նոր պատմական վեպի նշանավոր ներկայացուցիչ։ Նրա «Դավիթ բեգ» և «Սամվել» պատմական վեպերը։ Ռաֆֆու այդ վեպերը վերադառնալու պատմական անկախության համար հայ ժողովրդի մղած պայքարի պատմական արտահայտություն։ Դավիթ բեգի, Սամվելի և Մուշեղի կերպարները։ Մերսեթյանի, Վահան Մամիկոնյանի ու Մելիք-Ֆրանգյուլի բացասական տիպերը։ Ֆրանկի հերոսների հայրենասիրությունը։ Ռաֆֆու քաղաքական աշխարհայացքը և նրա հակասությունները։ Պատմական վեպերի քաղաքական նպատակադրումները։ Պատմական սրինակներով իր ժամանակակից հասարակական իրավունքները կերպարված Ռաֆֆու տեղեկները։ Պատմական վեպերի խոշոր գեղարվեստական արժեքը։

Ռաֆֆու տեղը հայ գրականության պատմության մեջ։ Հայ գրական լիզվի դարաշրջումը Ռաֆֆու վեպերում։ Ռաֆֆու կրթական ուղեգրությունները։ Ռաֆֆին և հին հունական գրականությունը, ֆրանսիական ուսման գրականությունը։

Շիրվանզադե (1858—1936)

Կյանքը։ Շիրվանզադեի առաջին գեղարվեստական յերկը՝ «Հրդեհ նավթագործարանում» (1885)։ Սոցիալական նոր փոխարարերությունների արտացոլումը այդ յերկում։ Կապիտալիստի կերպարը (Իվան Գրիգորի Մարությանը)։ Բանվորների պատկերում։ Բանվոր դասակարգի ծանր կացությունը։ «Գործակատարի հիշողությունից» վիպակը։ Բուրժուազիայի մերկացումը այս վիպակում։ «Նամակատարը»։

«Նամակատար»-ը (1885), «Ցավագար»-ը (1897)։ Գաղափարական քաղաքի հեռանկարային ու տղիտություն, նահապետական կենցաղի բացասական գծերի, միջնադարից ժառանգած վայրենի նախապաշարումների քննադատությունը այս վիպակներում։ Բարեկարգի, Սոնայի, Գրիգորի Մանիկի, Մեյրանի, Սուսանի, Հայրապետի տիպերը։ Հեղինակի հումանիզմը և ժողովրդասիրությունը այդ յերկերում։

Շիրվանզադեի ստեղծագործական կարողությունների դարաշրջման հետևյալ հատված։ Շիրվանզադեն մեծ վեպերի հեղինակ։

«Արևիկի իմաստասր» (1893)։ Իմաստասրի կերպարը։ Բուրժուական մարդասիրություն և բարեգործություն ուժեղ ծաղրը «Արևիկի իմաստասր» վեպում, արծարծած հասարակական-քաղաքական պրոբլեմները։

ները: Մաավորականության տարրերը շերտերը վի-
պում. Դիմաքսյանի, Բարաթյանի, Վեքելյանի, Մալ-
յանի, Պյոտոր Սուրճոնի, Ամբուլով Աֆանասովիչի,
Մարգար Աղայի, Աննայի, Գայանեյի, Պ. Կարին-
յանի տիպերը:

«Քառս» (1898): Արդյունաբերական Բազմի, հայ
բուրժուազիայի կյանքի ու բուրժուական այլանդակ
ընտանիքի նկարագրություններն ու մերկաշուծը
«Քառս»-ում: Սմբատ, Միքայել և Արշակ Ալեմյան-
ները: Ալեմյան հոր վարպետ տիպադրուծը: Մարութ-
խանյանի և նրա կնոջ Մարթայի տիպերը: Տարբեր
ազգերի բանվորների յեղբայրական համերաշխության
անդրադարձումը վիպում: Բանվորների կերպարները՝
Կարապետ, Ռասուլ, Իվան: Հայ կյանքի աննախընթաց
լայն ընդգրկումը վիպում: Հեղինակի հասուն տարի-
ները գիտությունների ու փորձի ոգտագործումը:
«Քառս»-ի քննադատական ուսուլիվը: Հայ վիպի զար-
գացման հիմնական եռույններն ու «Քառս»-ն իբրև
այդ զարգացման բարձրակետը:

Շիրվանզադեյի պատմվածքները («Արտիստ»,
«Կրակ» և այլն): «Վարդան Ահարունյան» անավարտ
վեպը, այդ վիպի գեղարվեստական խոշոր արժանիքները:
Շիրվանզադեն — դրամատուրգ: Պատվի համար» (1905):
Դրամայի թեմատիկայի ու նրա մեջ արժաբեմա՝ պրո-
լեմների հարակցությունը «Քառս»-ի հետ: Ելիգրարովը,
Սաղաթիկը, Մարգարիտը, Ստարյանը և մյուս տիպերը:
«Պատվի համար»-ի դրամատիկական արժանիքները:
«Յնվզինե», «Արմենուհի» և Շիրվանզադեյի մյուս
դրամաները: Շիրվանզադեն վարպետ հայ դրամատուր-
գիայի հետսունգուկյանական շրջանի մեծ ներկայա-

ցուցիչը: Շիրվանզադեյի թատրոնը — Հ. Արելյան: Շիր-
վանզադեն և 1905 թվի հեղափոխությունը: Ցարիզմի
մերկացումը «Ձեռքի ականջը» պատմվածքում:

Շիրվանզադեն — մեմուարիստ («Կյանքի բո-
վից»):

Շիրվանզադեյի պրոդայի առանձնահատկություն-
ները: «Արտիստ»-ը իբրեւ այս պրոդայի լավագույն
նմուշներից մեկը: «Արտիստ»-ում և այլ գրվածքնե-
րում հայտնաբերված նկարագրական հմտությունը,
կյանքի խոր ճանաչողությունը, վարպետ տիպագրումը:
Շիրվանզադեյի լեզուն: Շիրվանզադեյի կրած ազդե-
ցությունը յեվրոպական և ուսու կլասիկներից (Տոլ-
ստոյ, Բալզակ, Ֆլոբեր, Զոլա):

Շիրվանզադեն կապիտալիստական ֆորմացիայի
նկարիչ ու հայկական աեալիստական պրոդայի ամե-
նամեծ ներկայացուցիչներից մեկը: Նրա ստեղծագոր-
ծությունների կարեւոր նշանակությունը ԽՍՀՄ-ի ժողո-
վուրդների համար:

ԱՐՓԻԱՐ ԱՐՓԻԱՐՑԱՆ (1850—1900)

Կյանքը: Աշխատակցությունը «Մշակ»-ին Հայկակ
ստորագրությամբ: Աշխատակցությունը «Մասիս»-ին
և «Արեւիկը»-ին:

Արեւիկայի աեալիստական արձակի առաջա-
ցումը 1880-ական թվականների 2-րդ կիսին:

Ա. Արփիարյանի նովելների գեղարվեստական
արժանիքները և թերությունները: Նացիոնալիզմի
արտահայտությունները Արփիարյանի ստեղծագործու-
թյուններին մեջ: Արփիարյանի բանակումը Գր. Ոսյա-
նի հետ՝ աեալիզմի և ուսմանարիզմի շուրջը: Ա. Արփիար-

յանը վորպես գրական ռեալիզմի տեսաբան՝ Նրա ռեալիստական նովելները— «Նորաշէպը», «Յերազի մը դինը», «Դատապարտյալը», «Կատակ մը»: Պոլսահայ բուրժուական բարքերի պատկերումն այդ նովելներում:

ՏԻԳՐԱՆ ԿԱՄՍԱՐԱԿԱՆ

Կամսարականը վորպես ռեալիստական խոշոր վեպի հորինող, «Վարժապետին աղջիկը» և դրա հասարակական ու գրական արժեքը: Այդ վեպի հիմնական թեման՝ առեւտրական դասակարգի ու մանր բուրժուազիայի փոխհարաբերության խնդիրը: Վաճառականութեան յերկու հակադիր տիպ՝ բացասական (Նահապետյան) և դրական (Արսենյան):

Անդրանիկ Ֆանարժյանն իբրեւ մանր բուրժուազիայի ներկայացուցիչ՝ Նրա հումորական, յերգիծական պատկերը:

Կանանց հարցի լուծումը բուրժուական մարդասիրութեան սահմաններում: «Վարժապետին աղջիկը» վեպի դեղարվեստական արժեքը: Շիրվանդադեյի դրական կարծիքն այս վեպի մասին:

Բուրժուական յերիտասարդութեան ռեալիստական արկերը՝ (Արամը, Թորոս-բեյը): Կամսարականն իբրեւ լեզվի և հումորի վարպետ: Ապահարզանի, դատաւարութեան և այլ նկարագրութեաններն իբրեւ քննադատական ռեալիզմի արտահայտութեան:

ՄՈՒՐԱՑԱՆ (1854—1908 թ. թ.)

Կյանքը: Աշխատակցութեանը «Նոր դար»-ին, «Փորձին», «Արձագանքին», «Լուծային»: Ստեղծա-

գործութեան անբարենպաստ պայմանները: Մուրացանը հաշվապահ ամբողջ կյանքում:

Կյանքի բազմակողմանի ճանաչողութեանը Մուրացանի յերկերում: Հայ գյուղի հակասական իրականութեան արտացոլումը. գյուղի բուրժուազիան, տգետ ու մույլ հոգեվորականութեանը, ցարական պաշտոնյաները, դատարանը, բռնութեանն աշխատավոր գյուղացիութեան վրա, հողագրկութեանը, քաղաքական իրավազրկութեանը, կուլտուրական ծայրահեղ հեռամնացութեանը: «Խորհրդավոր միանձնուհի» (1889): Քաղաքի և գյուղի իրականութեանն այս գլըվածքում: Գյուղի «փրկութեան» մանր բուրժուական ուտոպիստական ծրագիրն իբրեւ պատասխան իրականութեան հակասութեաններին: Միանձնուհու կերպարը. նրա բնավորութեան դժերը, նվիրվածութեանը ժողովրդին, անձնազոհութեանը: «Նոյի ագուստ» (1899): Վեպում Սարգսի կերպարը: Բուրժուական ինտելիգենցիայի քննադատութեանը: Այս գլըվածքի դրական արժանիքները, անկեղծութեանը, հրապարակախոսական ուժգնութեան, կառուցվածքի պարզութեան, տիպերի վորոշակիութեան, կենցաղի վառ պատկերը, զավառարարբառի կենդանութեանը: «Առաքյալ» (1902): Գյուղի իրականութեան ճանաչողութեան խորացումը: Գյուղական միջավայրն իր կոնկրետութեամբ (Զիրուխու, Սեփան): Գյուղական կուլակների և հոգեվորականների տիպերը: Բուրժուական լիբերալ ինտելիգենցիայի վերաբերմունքը դեպի իրականութեան յերկվելները: Կամսարյանի տիպը: Նրա դասակարգային ելութեան մերկացումը: Սաարիական և

նկարագրական տարրերը «Առաքյալ»-ում: Մուրացյանի
 ռեալիզմը: «Լուսավորության կենտրոնը» (1892—93):
 Իրականության ծավալուն ընդգրկումը վեպում: Քա-
 ղաքի պատկերը: Բուրժուազիայի, ազնվականության
 և նացիոնալիստական կուսակցությունների ու ինտե-
 լիգենցիայի սպանիչ ծաղրը: Տիպեր՝ Սարյան, Մոմ-
 ճյան, Շաշյան և այլն: Վեպում նկարագրված «Նոր
 դասակարգի» պայքարն ընդդեմ բուրժուազիայի: Սար-
 յանի դերն այդ պայքարում: Մուրացյանի սատիրայի
 քաղաքական սրությունը, ուսես նարդնիկական
 գրականության ազդեցությունը Մուրացյանի ստեղ-
 ծագործության վրա: Մուրացյանի պատմվածքները՝
 «Հասարակաց վորդեգիրը», «Հարուստները զվարճա-
 նում են», «Անպատճառ իշխանուհի», «Ինչ լալիկ է»,
 «Անմեղ զրույցներ»: Պատմական անցյալը Մուրա-
 ցյանի ստեղծագործության մեջ («Գեվորգ Մարգալե-
 տունի»): Արաբ նվաճողների դեմ հայ ժողովրդի
 մղած պայքարի նկարագիրն այս վեպում: Մու-
 րացյանի հայրենասիրությունը: Վեպի կուռ կոմպո-
 շիցիան: «Ռուզան» դրաման, այս դրամայի ուժան-
 տիկ բնույթը: Պահպանողական տարրերը Մուրացյանի
 աշխարհայացքում: Մուրացյանը հայ վիպասանու-
 թյան խոշորագույն դեմքերից մեկը: Մուրացյանի լի-
 պոն և վոճը:

ԳՅՈՒՂԱԳԻՐՆԵՐԻ ՍՏԵՂԾԱԳՈՐԾՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ

Աղապյանի, Աղելյանի, Ծուղուբյանի, Ա. Շահնա-
 ղարյանի, Բաբկենյի, Զավախեցու, Մալխասյանի,
 Թլկատինցու ստեղծագործությունները:

Գյուղագիր գրականության ուժեղ հոսանքը
 19-րդ դարի վերջերին և 20-րդ դարի սկզբներին:
 Գյուղագիր հեղինակների մուտքը գրականության
 մեջ և հայ պարբերական մամուլի դերը («Մուրճ»,
 «Նոր դար» և այլն): Առանձին հրատարակություններ:
 Գյուղագիր հեղինակների խորհրդային հրատարա-
 կությունները: Հայ գյուղագիր գրականության
 առաջացման պատմական-սոցիալական պատճառները:
 Միապետությունը, առեւտրական կապիտալը և կուլակը
 հայ գյուղում: Կարեւոր տեղաշարժեր գյուղական
 իրականության մեջ: Տնտեսական-սոցիալական հոր-
 յերեվույթներ, սոցիալական շերտավորման խորացումը
 և դասակարգային պայքարի սրումը գյուղում:
 Գյուղական պրոլետարիատը: Գյուղացիական գանգ-
 վաժների հարաբերությունները բուրժուական քա-
 ղաքի և նրա «ապականված» կուլտուրայի հետ: Գյու-
 ղացու վերաբերմունքը դեպի մտավորականությունը:
 Գյուղագիր գրականության սոցիալական ու պատմա-
 կան ճանաչողական նշանակությունը: Ճարտական չի-
 նովնիկության և կուլակության քննադատությունը
 գյուղագիրների յերկերում: «Գյուղական բնաշ-
 խարհի» քայքայման ռեալիստական նկարագիրը գյու-
 ղագիր հեղինակների մոտ: Կուլակների, պաշտոն-
 ականների և չքավոր ու միջակ գյուղացու տիպերի շարքը:
 գրանց գեղարվեստական արժանիքները, հայ չարքաշ
 գեղջիկուհին, դպրոցը, կենցաղը, բարքերի և սովորույ-
 թային իրավունքի պատկերացումը: Գյուղացու
 իրավունքի պատկերացումը: Գյուղացու մտայնության
 զարգացումը: Գյուղացու մտայնության զարգացումը:

Պանդխտությունը դեպի կապիտալիստական քաղաքը: Քաղաքի անասնի շահագործման տիպականացումը: Դարձ քաղաքից դեպի գյուղ: Գյուղացիների բացասական վերաբերմունքը կապիտալիզմի նկատմամբ: Դասակարգային պայքարի արտահայտությունները գյուղագրական յերկերում, չքավոր գյուղացիության ըմբոստացման պատկերը կուլակության և քաղաքական իշխանության դեմ, այդ ըմբոստացումների եպիգոդիկ-տարերային բնույթը: Գյուղացիների «փրկչական» ծրագիրը: Պոմյալովսկու, Գլեբ Ուսպենսկու, Զլատովրատսկու և մյուս ռազնուչին-դեմոկրատու գրողների ազդեցությունը: Նմանություններ և տարբերություններ ռուս և հայ գյուղագիր գրականությունների միջև: Տարբերություններ հայ գյուղագիրների միջև: Ժողովրդական բանահյուսության հարցումությունները հայ գյուղագիր գրականության մեջ: Գյուղագիր գրականության ղեկավարը, նրա ժողովրդական լեզուն: Այդ գրականության սերտ կապը Արուստանի, Պոռյանի, Աղայանի և Փափագյանի հետ: Հայ գյուղագիր գրականության գեղարվեստական թերությունները:

ՆԱԲ-ԴՈՍ (1867—1933)

Կյանքը: Աշխատանքը «Նոր-Դար»-ում: Ստեղծագործության շարունակական աշխատանքները (Նար-Դոսը սրբագրիչ): Նար-Դոսը խորհրդային շրջանում: Նար-Դոսը ժողովրդական գրող: Մեր թաղը: արհեստավորության անտեսական քայքայման, տղիտության, նախապաշարմունքների,

հարեցողության և կնոջ իրավադրկության պատկերն այս պատմվածաշարում: Թույլ բողոք տիրող սոցիալական ու քաղաքական կարգերի դեմ: Նար-Դոսը — նովելիստ: Նար-Դոսի վեպերն ու վեպիկները («Տանտիրոջ աղջիկը», «Աննա Սարոյան» (1888), «Սպանված աղավնի» (1888), «Պայքար» (1911), «Մահ» (1912): Բուրժուական քաղաքականության քննադատությունը: Բուրժուական դաստիարակությունն ու նրա ծանր հետեմանքները (Աննայի կերպարը), բնտանիքն ու կնոջ դրությունը (Մանեյի և Սառայի կերպարը), բուրժուական ծայրահեղ ամօրալիզմը (Թուսյան, Բագենյան): «Ավելորդ մարդու» պրոբլեմը (Շահյան):

Նար-Դոսի պիեսները: Նար-Դոսի խորհրդային շրջանի պատմվածքները: Նար-Դոսը ղեկավար: Նար-Դոսի հոգեբանական մեթոդը: Վեպերի դրամատիզմը: Տոլստոյի, Դոստոյևսկու, Տուրգենևի ազդեցությունը: Նար-Դոսի լեզուն՝ կոկ, անպաճույճ, հուզական յերանգավորումով: Յուրաքանչյուր տիպի առանձնահատուկ լիզուն:

ԳՐԻԳՈՐ ԶՈՀՐԱՊ (1861—1915)

Կյանքը: Գր. Զոհրապի առաջին բանաստեղծությունը: («Յերկրագունդ»): «Անհետացած սերունդը» վեպը: Վեպի ընդունելությունը: Գր. Զոհրապը «Մասիս»-ի խմբագիր (1892): Նրա նովելները «Մասիս»-ում և «Արեվիկ»-ում: Գր. Զոհրապի ժողովածուները («Ստեղծատանքի ձայներ» (1900), «Կյանքը ինչպես վորհ» (1911), «Լուս ցավեր» (1911): Բուրժուական բնա-

նիքի ու բարքերի նկարագիրը Գր. Զոհրապի նովելներում: Սիրո և կնոջ պրոբլեմը («Անգրշիրմի սերը», «Յերջանիկ մահը», «Այրին», «Արմենիսա»): Սոցիալական հարցեր արծարծող նովելները («Ճիտին պարտքը», «Ժամին բակը», «Զմրախոտ», «Զաբուղոն», «Փոստալ»):

Գր. Զոհրապը վորպես արեվմատահայ ռեալիստական արձակի և հատկապես նովելի խոշոր ներկայացուցիչ: Նրա նովելների գեղարվեստական արժանիքները՝ սեղմ ու հստակ վոճը, պատկերավորությունը, լիրիզմը՝ կոմպոզիցիայի վարպետությունը, Զոհրապի լեզուն: Գր. Զոհրապը — ռեալիզմի տեսաբան: Գր. Զոհրապի կրած դրական ազդեցությունը: Ե. Զոլա, Մուպսան:

ՄԿՐՏԻՉ ԱՃԵՄՅԱՆ (1838—1917)

Կյանքը: Ալիշանին աշակերտելը և նրա ազդեցությունը առաջին շրջանի բանաստեղծությունների վրա: Ռեալիզմը պոեզիայի մեջ: Աճեմյանի բանաստեղծությունների առաջին ժողովածուն («Ժպիտք և արաստեք», 1871): Սոցիալական անհավասարության արտացոլումն Աճեմյանի բանաստեղծությունների մեջ: Աճեմյանի գեմոկրատիզմը. համակրանքն աշխատավորների, մշակների, պանդուխտների նկատմամբ: Աճեմյանի բանաստեղծությունների յերգիծական բնույթը, ծաղր՝ հոգեվորականության, աղայության նկատմամբ («Դրամ», «Ի նպաստ աղքատության», «Պանդուխտ յեղբայրներ», «Խեղճ Մկո», «Տիպար մը» բանաստեղծությունները): Մ. Աճեմյանի մյուս ժողովածուները («Լույս և ստվերք» (1887), «Գարնան

նովեր» (1892): Աճեմյանի պոեզիայի առանձնահատուկ քաղաքացիական շեշտը: Աճեմյանի լեզուն, վոճը, տաղաչափական արվեստը: Հ. Պարոնյանի «Դրամ»-ի քննադատությունը:

Մ. Աճեմյանի «Ծեր սիրահար» կոմեդիան: Շիլլերի «Ավադակներ»-ի թարգմանությունը:

ՀՈՎՀԱՆՆԵՍ ՀՈՎՀԱՆՆԻՍՅԱՆ (1864—1929)

Կյանքը: Կրթությունը Լազարյան ճեմարանում և Մոսկվայի համալսարանում: Ուսանողական շարժումների ազդեցությունը Հովհաննիսյանի վրա: Մանկավարժական յերկարատև գործունեությունը Եջմիածնում, Թբիլիսում, Բագվում: Հովհաննիսյանը խորհրդային շրջանում, Հովհաննիսյանի առաջին ժողովածուն (1887): Հովհաննիսյանի լիրիկան: Նոր թեմատիկան: Անհատի ներքին աշխարհի դրսևորումը Հովհաննիսյանի պոեզիայում («Ախ, տվեք ինձ քաղցր մի քուն» և այլն):

Սիրո մոտիվներ («Յերգ», «Փափաղ»): Բնության նկարագրություն («Աշուն», «Վորպես հաղթանգամ մի ծերուկ հսկա»): Դյուղի ծանր վիճակը («Դյուղի ժամը») և հայրենիքի վեշտը («Մայրը», «Աշուղը»): Հովհաննիսյանի հայրենասիրությունը («Նոր դարուն»): Ժողովրդական մոտիվների մշակումը («Արազ», «Ալադյազ», «Արտավազ», «Վահագնի ծնունդը»): Հայրենասիրության գաղափարը բալլադների մեջ: Պատմական անցյալի վերագնահատումը («Ավերակ», «Սյունյաց իշխանը»):

Հովհաննիսյանի ժանրերի բազմազանությունը: Ցարական ցենզուրան Հովհաննիսյանի դեմ: Հովհաննիսյանի կիրթ, կոկ, մաքուր, հուզականությամբ հագեցված գրական լեզուն: Հովհաննիսյանի նորմուծությունը հայ պոեզիայի լեզվի ասպարիզում: Նրա պատկերների թարմությունը: Նրա նորմուծությունները բանաստեղծական չափերի մեջ: Հովհաննիսյանը հմուտ թարգմանիչ («Յերգչի անեծքը», «Պրովեթևոս»): Հովհաննիսյանի ստեղծագործական հվուլյուցիան: Հովհաննիսյանի պոեզիան վորպես նոր, բարձր հտապ հայ պոեզիայի պատմության բնագավառում:

ԱԼԵՔՍԱՆԴՐ ԾԱՏՈՒՐՅԱՆ (1865—1917)

Կյանքը: Ծառուրյանի լիրիկան: Արձագանքներ աղպային շարժման: Սերը և բնությունը նրա պոեզիայում: Ծառուրյանի հայրենասիրությունը («Մի լար բլբուլ», «Սիրուն գարուն»): Ծառուրյանի պոեզիայի գեմոկրատիզմը: Աշխատանքի գովքը նրա ստեղծագործությունների մեջ («Սերմնացան», «Յերկրի մշակներ»): Հեղափոխության արձագանքները («Բանվորունու որորը»):

Ծառուրյանի յերգիծական վոտանավորները («Գրչի հանաքներ»): Բուրժուական բարեգործության և հոգեվորականության ծաղր: Ծառուրյանը վորպես թարգմանիչ Պուշկինի, Լերմոնտովի, Կոլցովի, Նեկրասովի, Նադսոնի, Պլեչեյեվի, Տուրգենևի: Այդ թարգմանությունների արժեքը և դերը: Ծառուրյանի գերը հայ վերկայի զարգացման պատմության մեջ:

ԱՇՈՒՂ ԶԻՎԱՆԻ (1846—1919)

Կյանքը: Զիվանու գեմոկրատական քնարը, բողոք սոցիալական կյանքի ու անհավասարության դեմ: Բողոքի մոտիվները Զիվանու ստեղծագործության մեջ: Ցարական ու բուրժուական կարգերի, հասարակական ամեն տեսակի չարիքների խարաղանում: Բուրժուական վատասերված բարքերի, ինտելիգենցիայի ու նրա դաստիարակության, դատավորների, անարգարության, հոգեվորականների քննադատությունը: Զիվանին—ընչազուրկ և կեղեքվող դասակարգերի մոտորունների և իղձերի արտահայտիչ: Զիվանու յերգիծանքը: 1905 թվի ուժեղ ազդեցությունը Զիվանու քնարի վրա: Ժողովուրդների համերաշխությունը քարոզը Զիվանու յերգերում: Զիվանու պոեզիայի թույլ կողմերը (կրոնաբարոյախոսություն և այլն): Զիվանու դպրոցն ու նրա ժամանակակից հայ աշուղական պոեզիան:

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

1. Հակոբ Պարոնյան, «Յերկրի ժողովածու», 1, 2, 3, 4 և 5 հատորները:
2. Մեքենց, «Թորոս Լեվոնի», «Յերկունք», «Թողորոս Ռշտունի»:
3. Տյուսաբ, «Մայա», «Արաքսիա», «Սիրանուշ»:
4. Րաֆֆի, «Փունջ», 2-րդ հատ., «Վոսկի աքաղաղ», «Զահրուժար», «Մինն ալպես, մյուսն ալպես», «Թաշագողի հիշատակարան», «Զալալեղին», «Խենթ», «Սամվել», «Կալծեր»:

դեմ ընկեր Ստալինի ղեկավարությամբ: Ռեալիստական ստեղծագործության պարզացման բարձրակետը (Հ. Թումանյան),

Հեղափոխական պրոլետարական գրականության սկզբնավորումը Հակոբ Հակոբյանի գլխավորությամբ ու նրա պայքարը ազգայնական ուժանակների ու սիմվոլիզմի դեմ: Արաղու, Մաղաթ Պետրոսյանի, Անուշավան Վարդանյանի, Կամարու և Մելիքյանի (Դեզուշկա) ստեղծագործությունները: Պրոլետարական գրողների «Կարմիր մեխանիկներ» ժողովածուները (1914, 2-րդ պրակ): Թարգմանություններ Գորկուց: «Կայծ»-ի և «Պայքար»-ի (1-ին բոլշևիկյան շրջանի) խոշոր դերը պրոլետարական գրականության զարգացման ասպարիզում: Հայ գրականության ուսուցիչական հոսանքի լավագույն արագիցիաների յուրացումը և ոգտագործումը նոր գրականության շարժման ներկայացուցիչների կողմից: Հեղափոխական ուժանակների և սոցիալիստական ուսուցիչի սկզբնավորումը Հակոբ Հակոբյանի պոեզիայում: Սիմվոլիզմի առաջացումը հայ գրականության մեջ ու նրա արտահայտությունը Տերյանի ու առանձնապես Մեծարենցի ստեղծագործություններում:

1. ՀՈՎՀԱՆՆԵՍ ԹՈՒՄԱՆՅԱՆ (1860—1923)

Կյանքը: Մուսքը գրականության մեջ (1890): Աշխատակցություն «Մուրճ»-ին և «Տարազ»-ին: Գրական ուժերի համախմբման փորձերը: «Վերնատուն»: Թումանյանը համակիր 1905 թ. ուսանական հեղափոխության: Թումանյանի հաշտարար դերը հայ-թյուր-

քական ընդհարումների ժամանակ: «Հայ գրողների կովկասյան ընկերություն»: Թումանյանը վորպես հրապարակախոս: Թումանյանը վորպես փայլուն քննադատ: Նրա խորը և առողջ մտքերը ուս և յեվրոպական կլասիկների մասին: Թումանյանը և Բրյուսովի «Պոեզիա Արմենիի»-ն: Լայն շփում ուս և անգլերկովկասյան ժողովուրդների համերաշխության համար: Խորհրդային որիենտացիա: Մահը: Թումանյանի աշխարհայացքը: Թումանյանը վորպես գյուղական դեմոկրատիայի արտահայտիչ: Թումանյանի պատրանքները ազգային ազատագրական հարցում: Հայ ժողովրդի կյանքի, կենցաղի, հասկացողությունների, աշխարհայացքի ու յերազանքների լայն ու ռեալիստական արտացոլումը Թումանյանի պոեզիայում և պրոզայում: Նահապետական գյուղը, նրա ծայրահեղ հետաձուլությունը, սոցիալությունը, վայրենի նախապաշարմունքները, կնոջ ծանր վիճակը («Անուշ», «Լուսնի Սաքուն» ու «Սարո» պոեմները, «Անիծած հարսը» լեգենդը, «Նետյի քարաբաղնիսը», «Գարո ընդու շերամապահությունը» և այլ պատմվածքներ): Բուրժուական կարգերի մերկացումը («Գիքոր», «Պոետն ու մուսոն»): Լուսավորության քարոզը («Իմ ընկեր Նետոն»): Դասակարգային հասարակարգի քննադատություն ու ժխտումը, սոցիալական հավասարության յերազանքը, հայ ժողովրդի ըմբոստացման պատկերավորումը ընդդեմ տիրող դասակարգերի, ազգային-քաղաքական ճնշման ու նոր կյանք ստեղծելու կոչը («Հառաչանք», «Թագավորն ու չարչին», «Չարի վերջը», «Հին որհնություն», «Պարոդիա»), Թումանյանը վորպես ժողովուրդների յիւրաքուրեք ջատագով:

Թուժանյանի հեքիաթները: Ժողովրդական բանահյուսութեան լայն ստեղծագործումը թե՛ հեքիաթներում և թե՛ ամբողջ ստեղծագործության մեջ: Հեքիաթների իրական աշխարհը: Նրանց թարմությունն ու անմիջականությունը: Աշխատավոր մարդու բարեմասնությունների մեծարումը («Վոսկու կարասը» և այլն): Շահագործող դասակարգի իշխանության խիստ քննադատությունը («Քաջ Նազարը», «Վոսկի քաղաքը»):

Հայկական հայտի մշակումն ու այդ մշակման յեղանակները Թուժանյանի մոտ: «Սասունցի Դավիթ»: Հայրենիքի պաշտպանության գաղափարը՝ իբրեւ «Սասունցի Դավիթ»-ի իդեալական առանցք: Աշխատանքի մեծարումը: Դյուղացիական հոծ մասսաների խաղաղ կենակցությունը: Սասունցի Դավիթը մարդու իդեալ (քաջ, ազնիւ, հայրենասեր, ազատասեր): Թուժանյանը ժողովրդայնութեան մարմնավորում: Թուժանյանի ոպտիմիզմը: Մարդկության սոցիալական կյանքի վերածնման անհողողոյ հավատ: Աշխարհը—չեն ու լի, կյանքը, տիեզերքը—բարիք: «Հաղարան բլրուք»-ը, «Քառյակներ», «Քեֆ անողին քեֆ չի պակասիլ»: Թուժանյանը հայ ժողովրդի լավատեսութեան ու հանձարի արտահայտություն: Թուժանյանի պոետիկոն: Բազմաժանրութուն (պոեմ, բալլադ, լիբեկական վոտանավոր, քառյակ, հեքիաթ, նովել): Թուժանյանի լեզուն՝ մաքուր ու կենդանի, զբաղուն լեզուն համեմված ժողովրդական կենդանի վոճերով: «Անուշ»-ի, սերտ կապը ժողովրդական սիրային հեքիաթների հետ. «Անուշ»-ի և մյուս պոեմների զբաղառիկվը: Թուժանյան

յանի պոեմների և լեգենդների կատարելությունը: «Թմբկաբերդի առումը», «Փարվանա», նրանց կառուցվածքը: Թուժանյանի պրոզան (սեղմություն, յուրաքանչյուր բառը՝ տիպադրում, կուռ շարահյուսություն): Թուժանյանի նովելների գեղարվեստական բացառիկ արժանիքները: «Գիքորի» կոմպոզիցիան: Տիպերի վարպետ կառուցումը (Բաղադ Արտեմ, Նատո, Գիքոր, Քեոի Խեչոն, Գաբո բիձա, Կիրակոս և այլն): Թուժանյանի նուրբ հյուժուրը («Մերոնք»): Թուժանյանը վարպետ մեծ թարգմանիչ (Պուշկինի, Լերմոնտովի, ռուսական և սերբական հայտի և այլն): Թուժանյանը մեծ ռեալիստ: Թուժանյանի ռեալիզմը պոեմներում, պատմվածքներում: Թուժանյանի ռեալիստական ստեղծագործություններն իբրեւ հայ ժողովրդի կուլտուրական ինքնությունության արտահայտություն:

Թուժանյանի անմիջական կապն Աղայանի և Հովհաննիսյանի հետ (հայ գրականության պատմության գծով): Թուժանյանը—գեղագետ հայ գրականության գեղագիտական-ռեալիստական հոսանքների ու ժողովրդական բանահյուսության Թուժանյանի կապը Պուշկինի, Լերմոնտովի և Նեկրասովի հետ: Թուժանյանն ու Իրանի մեծ բանաստեղծները: Թուժանյանը վարպետ աղային ժողովրդական հանձարիկ պոետ:

2. ԱՎԵՏԻՔ ԻՍԱՀԱԿՅԱՆ (1875)

—Կյանքը: Իսահակյանը Յեկրոպոյում: Տեղական շվիում յեկրոպական կուլտուրայի հետ: Վերագործարտասանմանից Խորհրդային Հայաստան:

Իսահակյանի բանաստեղծությունների առաջին ժողովածուն՝ «Յերգեր ու վերքեր» (1898): Այդ ժողովածույի մոտիվները հետագա զարգացումն ու խորացումը: Աշխատանքը, սերը, բնությունը (առանձնապես Ալադյալը), հովվերգական կենցաղը Իսահակյանի քնարերգության մեջ: Դժգոհություն և ըմբոստացում սոցիալական անհավասարության և անարդարության դեմ: Ժողովրդական ստեղծագործության ու մոտիվների շեշտված ներկայությունը Իսահակյանի պոեզիայում: Իսահակյանի լրերկայի հուղականությունն ու հմայքը: Իսահակյանի սովորաբար: 1905 թ. հեղափոխությունը: Ռեակցիան Ռուսաստանում ու նրա վերջը արտացոլումն Իսահակյանի յերկերում:

«Արու-Լալա-Մահարի» (1909): Բուրժուական հասարակության, բուրժուական հայրենիքի, իրավունքի, բնաանիքի, կրոնի և այլնի քննադատությունն այս պոեմում: Այդ քննադատության անհատապաշտական, անարխիստական յերակետը: «Արու-Լալա-Մահարի» պոեմի գեղարվեստական արժանիքները (գունագեղություն, բնության վառ պատկերացում, բանաստեղծական չափի ճարտար ներդաշնակումը պոեմի հիմնական պատկերի—բնթացող կարավանի հետ, ճուրղու, խորը լիրիզմ): «Արու-Լալա Մահարի»-ի թարգմանություններն այլ լեզուներով:

«Մասմա Մհեր» (1938): «Մասմա Մհեր»-ի բովանդակությունը: Իսահակյանի վարպետությունը ժողովրդական եպոսի մշակման ասպարիզում: «Մասմա Մհեր»-ի յուրահատուկ լեզուն, պատկերները, կառուցվածքը: Իսահակյանի կապը թուրքական և Աղայանի հետ:

Իսահակյանի արձակն ու նրա առնչությունը հեղինակի պոեզիայի հետ: «Լիրիկ»-ը և մանր պատմվածքներ: «Ուստա Կարո»-ն: Իսահակյանն ու Հայնս:

3. ՎՐԹԱՆԵՍ ՓԱՓԱԶՅԱՆ (1866—1920)

Կյանքը: Գրական գործունեության առաջին շրջանը: Բաֆֆու սովորաբար հաղթանակումը Փափազյանի ստեղծագործությունների մեջ և անցումը ռեալիզմին: 1905 թ. հեղափոխության ազդեցությունը Փափազյանի վրա: («Վիշապ» և այլն): Փափազյանի ստեղծագործությունների ժանրային բազմազանությունը (վեպ, դրամա, պատմվածք, նովել և այլն): Թեմատիկ բազմազանությունը: Արևիկյան ժողովուրդների կյանքն ու կենցաղը («Ալեմգեր»), հայ գյուղը և գյուղացիությունը («Գյուղից» պատմվածաշարը, «Ժայռ»), վերջինիս շերտավորումը և մուտքը կապիտալիստական խոշոր կենտրոնները: Ինտելիգենցիայի («Եմմա», «Ծովափին»), քրդերի և հայ բուհների կյանքը: Փափազյանի քննադատական վերաբերմունքը դեպի ժամանակակից իրականությունը. արևիկյան ժողովուրդների ըմբոստացումը բռնակալության դեմ, չքավոր գյուղացիության հուսահատական վիճակը և նրա ցատումը ցարիզմի, գյուղի վաշխառություն և կուլակության դեմ («Գյուղից» պատմվածաշարը): Ժողովրդի ընդվզումը բռնակալության դեմ: Փափազյանի ոպոիմիզմը: Փափազյանի աշխարհայացքը. հակասություններ: Սիմվոլիզմի ազդեցություններ մի շարք յերկերում: Փափազյանի արվեստը: Փափազյանի

ստեղծագործության առանձնահատկությունները ազգային սահմանափակության հաղթանարումը թեմատիկայում: Փափագյանի լիզվի մատչելի պարզությունը, գունագեղությունը: Վոճի հրապարակախոսական ախտիվությունը: Փափագյանը վորպես ախտակազիր: Փափագյանը վորպես գրականության պատմաբան:

4. ՅԵՐՎԱՆԻ ՈՏՅԱՆ (1869—1926)

Կյանքը: Ժուռնալիստական գործունեությունը («Արեւիկը», «Ազատ բեմ», «Սաշալան», «Կոտափնատ» և այլն): Ուսյանի լիբերալ աշխարհայացքը: Ուսյանի յերգիծանքը՝ ուղղված ազգայնական-բուրժուական կուսակցությունների (դաշնակցական, հնչակյան) դեմ, «Հեղափոխության մակաբույծներ» (1899—1900):

Ուսյանի վիպական գործերը: Արեւմտյան առեկտրական բուրժուազիայի և հոգեվորականների շահամուտության, փողամուտության և բարոյական աշխատության մերկացումը լիբերալիզմի դիրքերից («Բնատաշիք, պատիվ, բարոյական», «Միջնորդ Տեր-պապան», «Ազգային բարերար», «Վաճառականի ձր նախկները»): Ուսյանի վիպերի ճանաչողական արժեքը: Ուսյանի յերգիծանքը բուրժուական մամուլի նկատմամբ: Ուսյանի «Տաներկու տարի Պոլսն գուրս» մեմուարները: Ուսյանի ուսուցիչն ու այդ ուսուցիչի առանձնահատկությունները: Ռեալիստական կերպարներ՝ Դուկաս Եֆենդի, Կոզմա Դամիրանոսյան, Տեր-Միքայիլ և այլն: Ուսյանի յերգիծանքը: Ուսյանի կրած գրական ազդեցությունները (և. Զոլա, Դիկկենս, Պարոյան): Այդ ազդեցությունների բնույթը: Ուսյանը թարգմանիչ (Լ. Տոլստոյ՝ «Աննա Կարենինա», «Հարություն», Զոլա՝ «Արգասավորություն»):

5. ՄԻՍԱԲ ՄԵԾԱՐԵՆՑ—ՄԵԾԱՏՈՒՆՅԱՆ (1886—1908)

Կյանքը: «Փունջերը» ուսուցչին բանաստեղծություն տպագրությունը 1903 թ. «Հանրագիտական» հանդեսում 1907 թ.: «Ծիածան» և «Նոր սողեր» ժողովածուները: Բանակրիվը Մեծարենցի բանաստեղծությունների շուրջը: Իր պատասխանը քննադատներին («Քննադատություն»): Մ. Մեծարենցը վորպես արեւմտահայ սիմվոլիզմի ամենացայտուն արտահայտիչներից մեկը և Մեծարենցի պանթիզմը: Մեծարենցի հոգեոտությունը, թախծի սոցիալական պատճառները: Համիդյան ծանր ռեժիմը և ռեակցիան: Մ. Մեծարենցի վոճը, լիզուն, պատկերավորությունը, տաղաչափական արվեստը, ալիսերացիան և այլն: Մեծարենցի կրած գրական ազդեցությունը (Պ. Վերլեն, Շ. Բոտլեր, մասամբ Պ. Դուրյան): Մեծարենցի և Տերյանի փոխադարձությունը: Մեծարենցի:

ԴԱՆԻԵԼ ՎԱՐՈՒԺԱՆ (1884—1915)

ՌՈՒԲԵՆ ՍԵՎԱԿ (1885—1915)

Կենսագրական տեղեկություններ Վարուժանի և Սեվակի մասին: Վարուժանի ուսումնասությունը Վենետիկում: Վարուժանը Բելգիայում, Եմիլ Վերհարնը և Դ. Վարուժանը: Վարուժանի «Գողգոթայի ծաղիկները» և «Հացին յերգը» ժողովածուները: Ընդվզումները և սուլթանի դեմ «Բանվորունին», «Դադար», «Մեծնող բանվորը», «Մայիսի մեկը» ստեղծագործությունները: Աշխատավոր ժողովրդի թշվառ կացության պատկերումը Վարուժանի գործերում ու նրա համակրանքը կապիտալիզմի գոհների նկատմամբ: Գյուղական բնակավայրի, պեյզաժի, գյուղացու աշխատանքի, հողի, մարդու և սիրտ գովերգումը Վարուժանի:

յերկերում: Վարուժանի պոեմները («Հարձ» և այլն): Ազգայնականությունը Վարուժանի մի շարք ստեղծագործություններում:

Ռ. Սեվակի ստեղծագործությունները: Բուրժուական իրականությունը քննադատությունը նրանցում («Շանհոգի»): Սեվակի գեոմոկրատիզմը:

7. ՎՍՀԱՆ ՏԵՐՅԱՆ (1885—1920)

Կյանքը: Տերյանի մասնակցությունը Հոկտեմբերյան Մեծ հեղափոխության: Տերյանի առաջին ժողովածուն՝ «Մթնշաղի անուրջներ» (1908): Այդ ժողովածույի մեջ արտահայտած հիմնական տրամադրությունները՝ մեկություն, մոռացում, մեղմություն: Հեղափոխության պարտությունից՝ լքված ինտելիգենտի արամադրությունների արտացոլումը այժմ ժողովածվում: Տերյանի յերկրորդ՝ «Բանաստեղծություններ» ժողովածուն (1912) վերադառնում է «Մթնշաղի անուրջներ»-ի արամադրությունների շարունակություն, ընդլայնում ու զարգացում: Առարկայնություն ժրխումը Տերյանի լիրիկայի մեջ: Տերյանի սիմվոլիզմը: Ռուսական և յեվրոպական ազդեցությունները: Ռուսական առաջին հեղափոխության անդրադարձումները Տերյանի պոեզիայում: Հեղափոխական շարժման վերելքը և Տերյանը («Վերադարձ»): Ռեալիզմն այդ շրջանի գործերում: Տերյանի ստեղծագործության առավել հասուն՝ «Բանաստեղծություններ»-ին հաջորդող շրջանը: Հայաստանի ծանր վիճակը վերադառնում է հեղափոխական պայմաններում: Վարուժանի ամենաազդեցիկ ստեղծագործությունը, այդ ծանր վիճակի անդրադարձումը Տեր-

յանի պոեզիայում: Տերյանի հակադրումը մարտական նացիոնալիզմին: Տերյանի ստեղծագործությունների «Նայիրյան» շարքը: Տերյանի պատրանքներն այդ յերկերում (Հայաստանի ազատություն մասին): Տերյանի լիրիկայի նոր հատկությունները (կոնկրետություն, առարկայնություն): Տերյանի տեղեկեցը՝ մոտենալու ժողովրդին ու ժողովրդական ստեղծագործությանը: Հոկտեմբերյան Սոցիալիստական Մեծ հեղափոխության անդրադարձումը Տերյանի ստեղծագործություններում: Ստեղծագործության նոր յեղանակների վերադառնում: Տերյանի բարձր պոետական կուլտուրան և արվեստը: Տերյանի հափերի բազմազանությունն ու հարստությունը: Նոր հափերի կիսուսի Բանաստեղծական ձևերի բազմազանություն (սոնետ, տրիոլետ, կադել և այլն): Տերյանի հղված յերաժշտական լեզուն: Վահան Տերյանի քրտնաջան աշխատանքը խոսքի վրա: Տերյանի շարահյուսությունը: Տերյանի լեզուն՝ վերադառնում է հայ գրական լեզվի պարմություն մեջ:

Տերյանի բարձրորակ թարգմանությունները Ռուս-թավելուց, Բողլևերից, Բրյուսովից, Հայնեից և ուրիշներից: Լենինի մի շարք գործերի տերյանական թարգմանությունները: Տերյանը վերադառնում է գրականագետ և հրապարակախոս: Տերյանի պոետական զգացումը:

Տերյանը ՌԽՍՖՀ անդամագրության կենդանագործակցությանը: Տերյանի աշխատանքն Ազգ. Ժողովում: Ընկեր Ստալինի գեկավարությունը:

ՇՈՒՇԱՆԻԿ ԿՈՒՐՂԻՆՅԱՆ (1876—1927)

Կյանքը: Կուրղինյանի ստեղծագործության առաջին շրջանը: Քաղաքային գեոմոկրատիայի ծանր վիճա-

կի ու նրա դժգոհության արտացոլումը Կուրդինյանի ստեղծագործության մեջ: Ժողովրդական լեզվի և մտքի վնասների լայն ողտաղործումը: Կուրդինյանի ստեղծագործության հետագա շրջանը: 1905 թվի հեղափոխության, Մ. Գորկու և Հ. Հակոբյանի ստեղծագործությունների վնասկան ազդեցությունը: «Արշալույսի ղողանջներ» (1907): Հեղափոխական անձնագոհության, համառ պայքարի ու վոդեվոլությունից 1905 թվի հեղափոխության շրջանում: Կուրդինյանի ստեղծագործությունների մեջ: Կուրդինյանի ստեղծագործությունների անմիջականությունը, անկեղծությունը, պատկերավորությունը, թափը, աշխուժությունը: Կուրդինյանի լեզուն: Կուրդինյանի անհետեվողականությունը՝ ռեալիստի տարրերին: Կուրդինյանի քնարի աշխուժացումը՝ Հոկտեմբերից հետո:

ՀԱԿՈՒՅ ՀԱԿՈՒՅԱՆ (1865—1937)

Կյանքը: Ուսումնառությունը հայրենի քաղաքի՝ Գանձակի (այժմ Կիրովոպոլսկ) դիմնադիպում: Գիմնադիպից հեռացվելը Ալեքսանդր 3-րդի դեմ թուրքիկ գրեթե համար: Հակոբյանը Բազմում: Հակոբյանը Թբիլիսում: Մասնակցություն աշակերտական անլիգալ խմբերին ու թերթերին: Վոդեվոլություն նախադասնով: Գրական գործունեության սկիզբը: Հակոբյանը բանկի հաշվապահ: Հակոբյանը բուլշևիկ: Վոստիկանություն հոտապնդումները: Հակոբյանը Խորհրդային շրջանում: Հակոբյանի հուլիսյանը: Հակոբյանը ժողովրդական գրող: Հակոբյանի ստեղծագործությունը 90-ական թվերին: Թեմատիկան (արհեստավո-

րություն կյանքը): Ժողովրդական մոտիվները մշակումը: Առաջին ժողովածուն: Թարգմանություններ Ադա-Նեգրից: Հակոբյանի ստեղծագործությունը 1905 թվի հեղափոխության նախորդին և հեղափոխության ընթացքում: «Արթին իմ աշխարհը» վորպես պոետի կրեդո: «Կաթավարը» վորպես բանվորի փառաբանման ու նրա ծանր աշխատանքի յերգ: «Մեկ էլ, մեկ էլ» վորպես կոչ տապալիլու ցարական ինքնակալությունը: «Հեղափոխություն» և «Յիս այն եմ սիրում...» բանաստեղծությունների բարձր արվեստը, քաղաքացիական մոտիվների փայլուն զուգորդումը պատկերավորության վոդեվոլա՝ տաղի ու հուժկու լեզվի հետ: Հակոբյանի պոեզիայի կուսակցականությունը: Նրա ստեղծագործությունների խիղախությունը և վոդեվոլությունը: Հակոբյանը—հայ պրոլետարական պոեզիայի հիմնադիր և սոցիալիստական ռեալիզմի նախահայր՝ հայ գրականության մեջ: Հակոբյանը ռեալիստի տարրերին: «Մեռան, չկորան», «Պահակը», «Ազգայիններին» և այլ բանաստեղծությունները: Հակոբյանի գովքն՝ ընկած մարտիկներին. խրախույսն՝ ամուր մնալ իր դիրքերում՝ միշտ լցված պայծառ հավատով դեպի հեղափոխության հաղթանակը: Հակոբյանի հակադրումը նացիոնալիստներին ու կրքոտ կանչը պատրաստ լինել «զարթոց որին», հեղափոխությանը: Քաղաքը և գործարանը հակոբյանի պոեզիայում:

Հակոբյանը հետեվողական բուլշևիկ-գրող: Հակոբյանը հեղափոխության պոետատոր, պրոպագանդիստ, ժուռնալիստ: Բուլշևիկյան ամրակուռություն հստակ անդրադարձումը Հակոբյանի պոեզիայում:

Հակոբյանի պոեմները: Ճնոր առավոտ», պրոբ-
տարական կոլեկտիվիզմի հակադրումն անհատապաշ-
տության: Հավասարության յերազանք ապագա սո-
ցիալիստական կարգերի մասին: Հնկիր Ստալինի
գլխակիցներ՝ Ս. Սպանդարյանի և Ս. Շահումյանի
բարձր գնահատականը Հակոբյանի պոեզիայի մասին:
Հակոբյանի գլխավորած պրոլետարական գրական շար-
ժումը: Սոցիալիստական շինարարության օրտադո-
լումը Հակոբյանի պոեզիայում: Պոեմներ Շիրկանալի,
Վոլխովստրոյի մասին: Սոցիալիստական խաղաղ
աշխատանքի մեծարանքը: Հակոբյանի բանաստեղծու-
թյունները նվիրված Լենինին,՝ Ստալինին, Շահումյա-
նին: Հակոբյանը—ժողովրդական գրող:

Հակոբյանի անմիջական կապը Աղայանի, Թու-
մանյանի և Իսահակյանի հետ: Հակոբյանի նույնքան
անմիջական կապը Նեկրասովի, Գորկու ու ուսական
մինչ-հոկտեմբերյան պրոլետարական պոեզիայի հետ:
Հակոբյանի պոեզիան—Անդրկովկասյան ժողովրդական
և միութենական բոլոր ժողովուրդների աշխատավո-
րական մասսաների սեփականություն:

Ռոմեն Ռոլանը և Լուենաչարսկին Հակոբ հակոբ-
յանի մասին:

Գ Ր Ա Կ Ա Ն Ո Ւ Թ Յ Ո Ւ Ն

1. Հովհ. Թումանյան,	«Դեղարվեստական յերկեր».
2. Ավ. Իսահակյան,	«Բանաստեղծություններ».
3. Վրթ. Փափուզյան,	«Գյուղից», «Զրույցներ»,
«Ժայռը», «Եմժա», «Ալիմ-
գիր», «Ասի», «Պատկերներ
թուրքահայերի կյանքից».

4. Ֆերվանդ Ռոյան,
5. Միսաք Մեծարեմ,
6. Դանիել Վարուժան,
7. Ռուբեն Սեվակ,
8. Վահան Տերյան,
9. Շուշանիկ Կուրդիմյան,
10. Հակոբ Հակոբյան,

«Յերկերի ժողովածու».
«Բանաստեղծություններ».
«Հեթանոս յերգեր», «Հա-
ցին յերգը».
«Բանաստեղծություններ».
«Բանաստեղծություններ».
«Արշուրույի զոդանջներ».
«Բանաստեղծություններ»:

Հ Ա Վ Ե Լ Վ Ա Մ

Հայ գրականության պատմության դասընթացը
Մանկ. Ինստիտ. Հեռակա բաժնի II, III և IV կուրսե-
րում ա[ւանդվելու յե հեղինակների հետեվյալ հաջոր-
դականությամբ*):

2-րդ կուրս

1. Հարություն Ալամդարյան
2. Մեսրոպ Թադիսդյան
3. Ռաչատուր Արովյան
4. Միքայել Նալբանդյան
5. Ռաֆայել Պատկանյան
6. Սմբատ Շահազիզ
7. Գերհ Գուրջյան
8. Ղազարոս Աղայան
9. Գաբրիել Սուռճուկյան
10. Բաֆֆի

*) Յուրաքանչյուր հեղինակի յերկերը ցույց են տրված
հայ գրական. պատմության ներկա ծրագրում:

3-րդ կուրս

11. Ա. շրջանն (հին) ամբողջովին
12. Մուրացան
13. Շիրվանզադե
14. Նար-Դոս
15. Վ. Փափազյան
16. Գյուլագիրներ
17. Հովհաննես Հովհաննիսյան
18. Արեքսանդր Ծատուրյան
19. Հովհաննես Թումանյան
20. Ավետիք Իսահակյան
21. Վահան Տերյան
22. Շ. Կուրդինյան
23. Հակոբ Հակոբյան

4-րդ կուրս

24. Ա լ ի շ ա ն
25. Մկրտիչ Պեշկեթյան
26. Պետրոս Դուրյան
27. Մկրտիչ Աճեմյան
28. Հակոբ Պարոնյան
29. Ծերենց
30. Սրբուհի Տյուսաբ
31. Արփիար Արփարյան
32. Տիգրան Կամսարական
33. Գրիգոր Զոհրապ
33. Յերվանդ Ռոյան
35. Միսաք Մեծարենց
36. Դանիել Վարուժան
37. Ռուբեն Սեվակ

Խմբագիր՝ Հ. ՄԿՐՏՉԱՆ

Տեխ. խմբ. Խ. ԽԱՉԱՏՐՅԱՆ

Սրբագրել՝ Կ. ՊԵՏՐՈՍՅԱՆ

Գլավիտի լրագոր Ե—1554, Պատկեր 80, տիրած 2500

Հանձնված և արտադրության 25 փետրվարի 1940 թ.

Ստորագրված և տպագրության 14 ապրիլի 1940 թ.

Մանկ. Խնամառուտի տպարան, Մարջախի փ. 17, Յերևան 1940 թ.

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0372808

63.925

ԳԻՆԸ 2 Ռ.

ПРОГРАММА
ПО ИСТОРИИ АРМЯНСКОЙ ЛИТЕРАТУРЕ

Изд. Пед. Института, Ереван 1940 г.